B

GRAMMATYKA PRAKTYCZNA JĘZYKA POLSKIEGO

PRZEZ

Józefa Muczkowskiego.

ODDZIAŁ PIÉRWSZY.

W KRAKOWIE
W TŁÓCZNI UNIWÉRSYTECKIÉJ
1843.

Uczonemu

Janowi Nep. Deszkiewiczowi

głębokiemu Badaczowi

Mowy Ojczystej

w dowód wszelkiego

poważania

Autor

Kraków

7 lipca 1844

[illegible]

GRAMMATYKA
PRAKTYCZNA
JĘZYKA POLSKIEGO

PRZEZ

JÓZEFA MUCZKOWSKIEGO.

ODDZIAŁ PIERWSZY.

KRAKÓW

W TŁOCZNI UNIWERSYTECKIÉJ.

1843.

Za pozwoleniem Cenzury Rządowéj.

PRZEDMOWA.

Chęć ożywienia dotąd oschłéj, bo samym tylko wykładem prawideł nudzącéj młodzież, nauki języka polskiego, była mi pochopem do zajęcia się wypracowaniem nowéj praktycznéj grammatyki, w któréjby, obok zasad, i ćwiczenia były tak ułożone, żeby i stopniowo rozwijały umysłowe uczących się władze, i zwolna sposobiły ich do łatwego przelewania na papiér myśli swoich.

Niniejszy oddział, prócz ogólnego wykładu części mowy, uczynionego w sposób cel ich najlepiéj poznać dający, obejmuje niektóre inne do początkowego rozbioru grammatycznego przydatne zasady.

Co się tyczy szczególnych odmian imion i słów, tudzież oznaczenia ich form, dla tego je tu pominąłem, iż uczniowie z używania ojczystym mówiący językiem, przy pomocy stósownych pytań, które na str. 14, 21, i 40, są umieszczone, sami, z większą dla siebie korzyścią i zachętą, łatwo je, według zadania nauczyciela, i ułożyć, i rozwinąć zdołają, w następującym zaś oddziale obszernie znajdą wyłożone.

Dalsze oddziały niniejszéj grammatyki praktycznéj, oraz trzecie, poprawne i przerobione wydanie dawniéj przeze-mnie ułożonéj grammatyki języka polskiego, z początkiem roku przyszłego będą ogłoszone.

Kraków dnia 29 sierpnia 1843.

Józef Muczkowski.

Wstęp.

Mały Jaś, nagle spostrzegłszy na przechadzce pełzającego węża, z dreszczem cofnął się w chwili, kiedy niewidomy jego towarzysz spokojnie szedł ku niemu. Powiedz mi, co było przyczyną, że się Jaś przeląkł, a towarzysz jego był spokojny?

Czy uważałeś to, że twoja mała siostrzyczka, ilekroć się błysło, cała wybladła, zasłaniała sobie oczy i drżała; kiedy tymczasem siedząca przy niéj niewidoma dziewczyna spokojnie coś mówiła. Dla czego twoja siostra trwożyła się, a dziewczynka była spokojna?

Dla czego w chwili gdy piorun uderzył, twój niewidomy towarzysz i ty drżeliście i mieszaliście się wtedy, kiedy stojący przy was głuchy Jaś spokojnie się obrazkom przypatrywał? (1).

(1) Nauczyciel więcej podobnych pytań dzieciom uczyni, a tak przywiedzie je do uznania, iż wrażenia od przedmiotów przez zmysły odbieramy.

1. Człowiek widzi, słyszy, powania, smakuje, dotyka. Te jego przymioty zmysłami nazywamy.

2. Przez zmysły odbiera człowiek w swéj duszy wrażenia od przedmiotów czyli rzeczy, które go otaczają. Dla tego téż nie mający jakiego zmysłu, nie może znać rzeczy, które tym zmysłem poznajemy. I tak: ciemny nie wić, co to są kolory, i nie zna ich różnicy; głuchy od urodzenia nie zna dźwięków, bo te słuchem poznajemy. Nie wie on, co to jest huk, jęk, śpiew, szelest, i t. p. A ponieważ nigdy głosu nie słyszał, zatém naśladować go nie może. I z téjto przyczyny głusi mówić nie umieją, czyli są niemymi. Toż samo rozumieć się i o innych zmysłach.

3. Wrażenia przez zmysły odebrane tworzą w człowieku rozmaite o przedmiotach wyobrażenia. I tak, gdy dziecko dotknąwszy się świécy sparzy się, już jéj potém nie chwyta; bo przez sparzenie się, z boleścią i płaczem nabyło wyobrażenia, iż świéca parzy. Podobnie gdy zgryziesz pieprz, uczujesz w ustach gorycz; a stąd nabywasz wyobrażenia o jego smaku.

4. Przedmioty widzimy lub słyszymy, ale wyobrażeń, jako w nas, tojest w duszy naszéj będących, ani widzieć, ani słyszéć nie możemy.

5. Wyobrażenia o rzeczach **poznaniem** albo **myślą** nazywamy.

6. Myśl jest słyszalną gdy mówimy, a widzialną gdy piszemy.

7. Mówić jestto słyszalnie, pisać zaś jestto widzialnie myśli swoje przez wyrazy objawiać. Dla tego téż mowę obrazem myśli, a pismo obrazem mowy nazywamy.

8. Myśl słowami wyrażoną **zdaniem** zowiemy.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz jakieś zdanie o następujących przedmiotach! n. p. Krowa idzie! Pisząc po każdém zdaniu kropkę kładziemy.

Koń — pies — zając — ryba — ptak — kogut — owca — wilk — żaba — skowronek — wrona — kukułka — komar — mucha — robak.

2. *Zadanie.* Napisz zdanie o następujących rzeczach! n. p. Śnieg jest biały, i t. p.

Woda — krew — jabłko — pióro — scyzoryk — ołówek — papiér — piec — miód — cukier — pieprz — sadze.

3. *Zadanie.* Powiedz coś o następujących osobach n. p. Brat pisze!

Ojciec — syn — babka — cieśla — stolarz — kowal — piekarz — rybak — muzyk — strzelec — uczeń — rolnik — dobosz — żebrak — przewoźnik — sędzia — praczka — jeździec — pisarz.

§. 1. RZECZY.

1. Cokolwiek widzimy, słyszymy, co smakiem, powonieniem, dotykaniem, lub umysłem poznajemy, słowem wszystko co nas otacza *rzeczami* zowiemy.

Są więc rzeczami: człowiek, koń, słońce, gwiazdy, księżyc, topól, jabłoń, las, rzéka, głos, śpiéw, huk, ryk, szum, gorycz, słodycz, cierpkość, kwas, tęgość, zapach, smród, ciepło, zimno, gorąco, miękkość, twardość, pracowitość, smutek, radość, śmiéch, żal, bojaźń i t. p.

2. Rzeczy ze względu na ich naturę na trzy oddziały dzielimy, tojest: na ludzi, zwiérzęta i rzeczy nieżyjące.

3. Nazwiska rzeczy, tojest wyrazy, któremi je oznaczamy, imionami rzeczownemi czyli *Rzeczownikami* nazywamy.

4. Rzeczowniki podobnie jak i rzeczy, na żywotne (ludzkie i zwiérzęce) i nieżywotne

dzielimy, n. p. pan, ojciec, ptak, lew, książka, pióro.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz siedm rzeczowników ludzkich i tyleż zwiérzęcych!

2. *Zadanie.* Napisz dwanaście rzeczowników nieżywotnych!

3. *Zadanie.* Które wyrazy z przytoczonych wyżéj pod §. 1, oznaczają rzeczy nie będące na świecie, ale tylko takie, które umysłem naszym poznajemy?

4. *Zadanie.* Napisz dwanaście rzeczowników oznaczających rzeczy, które umysłem poznajemy!

§. 2. RODZAJ RZECZY.

1. W osobach i w niektórych zwierzętach odróżniamy ich płeć, n. p. ojciec, matka; syn, córka; wół, krowa; kogut, kura i t. p.

2. O imionach znaczących płeć mezką mówimy, że są rodzaju męzkiego; te zaś, które płeć żeńską oznaczają, są żeńskiego rodzaju. Więc n. p. pan, syn, jeleń, kogut, męzkiego, a pani, córka, łania, kura, żeńskiego są rodzaju.

3. Wielu imionom rzeczy na podobieństwo imion ludzkich i zwiérzęcych nadano rodzaj męzki lub żeński, n. p.

pan, wół, ciotka, baba, żona.
stan, stół, szczotka, trąba, brona.
dzban, dół, plotka, gęba, strona.

4. Imiona nie będące rodzaju męzkiego lub żeńskiego, rzeczownikami rodzaju nijakiego (to jest ni męzkiego, ni żeńskiego) nazywamy n. p. skronie, pole, imię, brzemię, krzesło, pióro.

5. Niektórym imionom żywotnym, a zatém męzką lub żeńską płeć oznaczającym, nadano rodzaj nijaki, dla tego, iż wiele rzeczy żywotnych częstokroć bez względu na ich płeć uważamy, n. p. dziecię, źrebię, szczenię, cielę, pisklę.

6. Inne znowu bez względu na płeć, którą oznaczają, są męzkiego lub żeńskiego rodzaju, np. kanarek, słowik, zając, królik; sroka, wrona, łasica, kuna. Przy takich rzeczownikach chcąc oznaczyć płeć, wyraz samiec lub samica dodajemy.

7. Rodzajów rzeczowników jest trzy: męzki, żeński i nijaki. Przy męzkich wyraz ten, przy żeńskich ta, a przy nijakich to kłaść możemy, n. p. ten ojciec, ta matka, to dziecię; ten stół, ta ławka, to krzesło.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz piętnaście rzeczowników rodzaju męzkiego!

2. *Zadanie.* Napisz tyleż rzeczowników rodzaju żeńskiego!

3. *Zadanie.* Napisz ośmnaście rzeczowników rodzaju nijakiego, tojest sześć na *e* i tyleż na *ę* i *o*. n. p. mostowe, brzemię, słowo.

4. *Zadanie.* Napisz rzeczowniki na *cz* zakończone, spowinowacone z wyrazami: pan, tułać, rozpaczać, poganiać, grać, ciec, siepać, słodki, zdobyć, odsiec, gorzki, i powiédz jakiego są rodzaju!

5. *Zadanie.* Napisz pięć rzeczowników na *dz*, z których jeden znaczy osobę duchowną, drugi zwiérzę ostrowidzące, trzeci żółty metal, czwarty to, co w woreczku w kieszeni chowamy, piąty gatunek grzybów. Cztéry na *sz*, z tych jeden znaczy pieniądz, drugi zwiérzątko domowe, trzeci broń, czwarty kurę. Pięć na *rz*, od wyrazów pisać, łgać, komin, i nazwiska dwóch ryb.

6. *Zadanie.* Napisz rzeczowniki na *l* zakończone, z wyrazami królować, boléć, kąpać, posłać, solić, stalić, spowinowacone, nazwisko słupa most podpiérającego, naczynie w którém się pszczoły chowają.

7. *Zadanie.* Napisz cztérnaście rzeczowników na *ń*, i powiédz jakiego są rodzaju! Rzeczowniki te znaczą: spód ściętego drzewa, część na któréj drzewo w ziemi stoi, nazwiska pięciu miesięcy, schowa-

nie u sukni, rękę otwartą, porę roku, drzewo na któ-rém jabłka rosną, i nakoniec imiona z wyrazami lenić, przychodzić, bronić, spowinowacone.

8. *Zadanie.* Napisz po cztéry rzeczowniki w każdym rodzaju, oznaczające rzeczy, których nie masz na świecie, ale je tylko umysłem pojmujemy! n. p. żal, boleść, ubóstwo.

9. *Zadanie.* Napisz po cztéry rzeczowniki żywotne rodzaju męzkiego i żeńskiego rozmaitą płeć znaczące, n. p. wół, krowa.

§. 3. LICZBA RZECZY.

1. Na oznaczenie tak jednéj jak i wielu rzeczy jednego gatunku (n. p. konia, koni; domu, domów), tego samego imienia używamy, tylko że mu na końcu coś przydajemy, lub téż jego zakończenie zmieniamy:

n. p.	żołnierz,	matk*a*,	słup.
	żołnierz*e*,	matk*i*,	słup*y*.
	chłop,	siostr*a*,	dłoń.
	chłop*i*,	siostr*y*,	dłoni*e*.
	szewc,	kani*a*,	słow*o*.
	szewc*y*,	kani*e*,	słow*a*.

2. Końcową imion odmianę na oznaczenie jednéj lub wielu osób i rzeczy służącą *liczbą* nazywamy.

3. Liczb jest dwie: pojedyncza, gdy o jednéj, i mnoga gdy o wielu rzeczach mówimy, n. p. brat, bracia; naród, narody; pani, panie; łyżka, łyżki; szydło, szydła.

Mnogo znaczy wiele, stąd wyrażenie mnoga liczba, tojest wiele rzeczy znacząca.

4. Mówiąc o jednéj lub o wielu osobach pytania kto? kiedy zaś o zwierzętach lub rzeczach mówimy pytania co? używamy, n. p.

Kto idzie? Pan, sługa, żołnierz, dobosz.
Co idzie? Koń, krowa, cielę, mysz.
Co jest? Pióro, scyzoryk, książka, kapelusz i t. p.

5) Ale liczba mnoga tylko nieograniczoną ilość rzeczy wyraża. Jeżeli więc dokładniéj tę ilość oznaczyć chcemy, używamy wyrazów, które imionami liczbowemi lub Liczebnikami nazywamy. Liczebniki jeżeli szczególną liczbę oznaczają, n. p. dwa, trzy, cztéry, pięć, i t. d. oznaczonemi, jeżeli zaś tylko w ogóle o ilości mówią, n. p. wiele, mało, kilka, kilkoro, kilkanaście, kilkadziesiąt, i t. d. nieoznaczonemi nazywamy.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz dwanaście rzeczowników na pytanie kto? i powiédz jakie rzeczy znaczyć muszą, kiedy na to pytanie odpowiadają!

2. *Zadanie.* Napisz dziesięć rzeczowników rzeczy żywotne, ale nie ludzi, oznaczających, i powiédz jakiego pytania przy nich użyjesz?

3. *Zadanie.* Napisz dziesięć rzeczowników nieżywotnych i powiédz na jakie pytanie odpowiadają!

4. *Zadanie.* Wymów dziesięć rzeczowników męzkich ludzkich w liczbie pojedynczéj i mnogiéj!

5. *Zadanie.* Tyleż żeńskich ludzkich w liczbie pojedynczéj i mnogiéj!

6. *Zadanie.* Napisz trzy rzeczowniki ludzkie, tyleż zwierzęcych i nieżywotnych, tak w liczbie pojedynczéj jak i mnogiéj!

§. 4. WZGLĄD RZECZY DO RZECZY.

A. Wzgląd rzeczy do rzeczy za pomocą odmiany imion.

1. Każdę rzecz, bądź jednę, bądź więcéj pod różnemi względami uważać możemy. I tak może ktoś mówić:

1. iż jest		ojc*iec*,	mat*ka*.
	są	ojc*owie*,	mat*ki*.
2. że szuka		ojc*a*,	mat*ki*.
		ojc*ów*,	mat*ek*.

3. że coś daje	ojc*u*,	matc*e*.
	ojc*om*,	matk*om*.
4. że kocha	ojc*a*,	matk*ę*.
	ojc*ów*,	matk*i*.
5. że woła	ojc*ze!*	matk*o!*
	ojc*owie!*	matk*i!*
6. że szczyci się	ojc*em*,	matk*ą*.
	ojc*ami*,	matk*ami*.
7. że ma nadzieję	w ojc*u*,	w matc*e*.
	w ojc*ach*,	w matk*ach*.

2. Dla oznaczenia tych rozmaitych względów osób i rzeczy jednych do drugich, zmieniamy imion zakończenie, a tę odmianę *przypadkowaniem*, każde zaś z zakończeń *przypadkiem* nazywamy.

3. *Przypadkowaniem* nazywamy końcową imion odmianę w obu liczbach, dla wyrażenia przez nię różnych względów osób i rzeczy jednych do drugich.

4. Przypadków jest siedm w obu liczbach i odpowiadają na pytania:

1. *Kto?*	ojciec,	*co?*	koń,	pióro.
	ojcowie,		konie,	pióra.

2. *Kogo? czyj, a, e?* ([2]).	ojca, ojców,	*czego? czyj, a, e?* ([2]).	konia, koni,	pióra. piór.
3. *komu?*	ojcu, ojcom,	*czemu?*	koniowi, koniom,	pióru. piórom.
4. *kogo?*	ojca, ojców,	*co?*	konia, konie,	pióro. pióra.
5. *o!*	ojcze, ojcowie,	*o!*	koniu, konie,	pióro. pióra.
6. *kim?*	ojcem, ojcami,	*czém?*	koniem, końmi,	piórem. piórami.
7. *w kim?*	w ojcu, w ojcach,	*w czém?*	w koniu, w koniach,	piórze. piórach.

5. Przypadki od rozmaitych względów, które wyrażają, rozmaite mają nazwiska. I tak:

1. Przypadek nazywa się *Mianownik*, bo rzecz mianuje, n. p. brat, stół.
2. „ „ nazywa się *Dopełniacz*, bo dopełnia drugie imię (czyja książka? b r a t a).
3. „ „ nazywa się *Celownik*, bo wskazuje cel dla którego się coś dzieje, n. p. kupił konia b r a t u.

([2]) Pytania k o g o? c z e g o? używamy pytając się o cel działania, n. p. kogo szukasz? płaczesz? Ojca. Pytanie o rzecz przez c z y j? c z y j a? c z y j e? wyrażamy, n. p. Czyj kapelusz? Brata.

4. Przypadek nazywa się *Biernik*, bo oznacza osobę lub rzecz biorącą działanie n. p. niosą b r a t a, biją p s a.

5. „ „ nazywa się *Wołacz*, bo znaczy wołanie na kogo lub na co! n. p. o j c z e! s ł o w i k u!

6. „ „ nazywa się *Narzędnik*, bo oznacza narzędzie działania, n. p. skaleczył się s c y z o r y k i e m, i g ł ą, n o ż e m.

7. „ „ nazywa się *Miejscownik*, bo wskazuje miejsce w którém się coś znajduje, n. p. w d o m u, w g ł o w i e.

Uwaga. Mianownik i *wołacz* nazywają się przypadkami b e z w z g l ę d n e m i, bo się kładą bez względu na inne wyrazy; tamten bowiem tylko mianowanie rzeczy, ten zaś jéj wołanie oznacza. Wszystkie zaś inne przypadki zowią się w z g l ę d n e m i, bo się kładą względnie na inne wyrazy, od których zawisły.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Następujące rzeczowniki połóż w liczbie pojedynczéj w przypadkach obok nich liczbą oznaczonych, powiédz jak się te przypadki nazywają, i na jakie pytania odpowiadają!

Brat (6), siostra (4), dziecko (3), ciotka (5), wół (5), koń (3), ryba (6), wieś (7), pan (4), ksiądz (5), ręka (6), świéca (2), imię (2), panicz (6), pałasz (2), kij (6).

2. *Zadanie*. Powyższe rzeczowniki napisz w liczbie mnogiéj w tych samych przypadkach i dodaj pytania!

3. *Zadanie*. Napisz dwanaście imion w różnych przypadkach obu liczb!

4. *Zadanie*. Napisz po cztéry rzeczowniki na wszystkie trzy rodzaje w odpowiednich przypadkach w obu liczbach, n. p. ojcu, ojcom; biczem, biczami.

5. *Zadanie*. Do rzeczowników w piérwszym przykładzie przytoczonych dodaj stósowne słowa i rzeczowniki, n. p. Siostra zasłania się bratem.

B. Względ rzeczy do rzeczy za pomocą przyimków.

1. Ale przypadki nie mogą wyrazić wszystkich względów pod jakiemi jedne rzeczy względem drugich uważać możemy. I tak przez same przypadki nie możemy wyrazić, iż się jedna rzecz przy drugiéj, na niéj, pod nią, za nią, przed nią, nad nią, lub w niéj znajduje. n. p.

Książka leży	na stole	przed stołem
	w stole	za stołem
	przy stole	nad stołem
		pod stołem.

W tych przykładach widzimy, że lubo rzeczowniki nie zmieniły swego zakończenia, przecież każdy przykład wyraża inny wzgląd rzeczy do rzeczy, czyli książki do stołu. Tę różnicę względów stanowią wyrazy: na, w, przy, przed, za, nad, pod. Takie wyrazy kładą się zawsze przy imionach i dla tego je *Przyimkami* nazywamy. Są one nieodmienne, tojest nie zmieniają swego zakończenia, ale przy jakichbądź imionach obu liczb jednakowo się kładą, n. p. na wsi, na wsiach, na polu, na polach, na łące, na dachu, na piecu, na drzwiach, na oknie i t. d.

2. *Przyimki* są wyrazy nieodmienne, któremi miejsce jednéj rzeczy względem drugiéj, jéj kierunek, odłączenie się, lub inne okoliczności wyrażamy.

3. Ponieważ przyimki podobnie jak i przypadki pewne względy wyrażają, zatém ze wszystkiemi mogą stać przypadkami, oprócz mianownika i wołacza; bo te żadnego względu nie wyrażają (§. 4, 5. Uwaga).

4. Jeden przyimek może różne wyrażać względy, a wtedy go z różnemi przypadkami

kładziemy, n. p. za miasto, za miastem; przed dom, przed domem.

I. *Przyimki jednym przypadkiem rządzące.*

a) *Z dopełniaczem* kładą się: bez, do, dla, koło, około, krom, okrom, prócz, oprócz, miasto, zamiast, od, podle, śród, wśród, pośród, podług, wedle, według, u.

b) *Z celownikiem* kładą się: gwoli (dla), ku, przeciw, przeciwko, n. p. gwoli napisaniu, przeciw prawdzie.

c) *Z biernikiem* kładzie się: przez, n. p. przez most, przez las, przez rzékę.

d) *Z miejscownikiem* kładzie się: przy n. p. przy moście, przy drzwiach, przy kościele.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Dopełnij następujące przykłady!

Jestem bez —. Uczynił podług —. Poszedł do —. Nic nie umié krom —. Przyszedł list od —. Usiedliśmy podle —. Wszyscy pomarli oprócz —, —, —, —, i —. Zastaliśmy go u —. Jestem obcy wśród —. Przyniósł mi książkę zamiast —. Zostawiłem laskę u —. Wszystko uczyniliśmy według —. Około — stoją drzewa. Przyszedłem dla — z tobą.

2. *Zadanie.* Ułóż zdania z następujących wyrazów!

Widzieć, człowiek bez noga iść do miasto dla kupić chleb i sól. Około godzina dziesiąty wyjechać, zabrać wszystko krom fortepian, biórko, krzesło. Nie mieć przyjaciel prócz brat i siostra. Zamiast papier przysłać pergamin. Wieśniak od rano do wieczór śród skwarny dzień podług ugoda pracować. Stanąć wedle narożny dom. Koło miasto płynąć rzéka a poprzek rzéka iść most. Wzdłuż ogród ciągnąć się mur. Kościół wznosić się wśród rynek.

3. *Zadanie.* Napisz podobne przykłady na następujące przyimki: b e z, b l i z k o, d l a, o b o k, o p r ó c z, p o d ł u g.

4. *Zadanie.* Napisz ośm przykładów na którebądź z powyżéj wyszczególnionych przyimków!

5. *Zadanie.* Napisz po dwa przykłady na każdy z powyżéj wyszczególnionych przyimków!

6. *Zadanie.* Napisz sześć przykładów z przyimkami po których się kładzie dopełniacz, i tyleż przykładów z przyimkami po których celownik kładziemy!

7. *Zadanie.* Napisz po trzy przykłady z przyimkami p r z e z i p r z y!

II. *Przyimki z dwoma przypadkami stać mogące.*

a) Z dopełniaczem i *celownikiem:* n a p r z e c i w, n a p r z e c i w k o. Z dopełniaczem

wskazują miejsce naprzeciw którego coś leży, n. p. mieszka naprzeciwko kościoła, cukierni; z celownikiem zaś dążenie ku czemu, lub opór wyrażają, n. p. wyszliśmy naprzeciw ojcu, matce; nie możemy mówić przeciwko prawdzie; lekarstwo przeciwko zarazie.

b) *Z dopełniaczem* i *biernikiem:* mimo, pomimo, n. p. mimo woli, mimo wiedzy, mimo gwałtownéj burzy, mimo usilne staranie, mimo osobę sędziego.

c) *Z biernikiem* i *narzędnikiem:* między, pomiędzy, nad, pod, przed; n. p. między ludzi, między ludźmi; nad dach, nad dachem; przed dom, przed domem.

d) *Z biernikiem* i *miejscownikiem:* na, o, po, w, n.p. na uszy, na uszach; po chléb, po chlebie.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz ośm przykładów tojest po jednym na każdy wzgląd przez przyimki: naprzeciw, naprzeciwko, mimo, pomimo, wyrazić się mogący! n. p. Idzie naprzeciw bratu. Dom stoi naprzeciw bramy.

2. *Zadanie.* Uzupełnij następujące zdania! Tobie z ust a jemu mimo u— szust! Kiedy przyjdziesz między wr— tak więc krakaj jak i ony. Zguba nad kark— wisi. Nic nad sił—. Kto bywa na koń— bywa i pod koń—.

3. *Zadanie.* Napisz po dwa przykłady na przyimki p o, p o d, p r z e d, z różnemi przypadkami! n. p. Brat idzie po kamieniach. Pojechał po kamienie.

4. *Zadanie.* Napisz po dwa przykłady na przyimki m i ę d z y, n a d, p o m i ę d z y, n a, w, z różnemi przypadkami! n. p. Siedzi między uczniami.

III. *Przyimki z trzema przypadkami stać mogące.*

a) Z dopełniaczem, biernikiem i *narzędnikiem:* z, za, n. p. z łyżki, kwarty, beczki; z łyżkę, kwartę, beczkę, z łyżką kwartą, beczką; za życia, za życie, za życiem.

Uwaga. **Z**, z biernikiem liczby pojedynczéj używa się przy oznaczeniu liczby lub miary, n.p. z parę złotych, z jednę furę, z miarkę, z beczkę, z potrzebę i t. p. a wtedy znaczy, iż jest czegoś ilość zbliżająca się do miary przez biernik wyrażonéj.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz po dwa przykłady na powyższe przyimki z różnemi przypadkami w liczbie pojedynczéj, n. p. Ojciec idzie z miasta. Przyszedł z bratem. Mam z miarkę orzechów.

2. *Zadanie.* Napisz po tyleż przykładów z rzeczownikami w liczbie mnogiéj, n. p. Kurzy się z kominów. Przyszedł z psami.

§. 5. PRZYMIOT RZECZY.

1. Wszystkie rzeczy mają, albo mogą mieć pewne własności. I tak: ojciec jest pracowity, matka troskliwa, koń dobry, pies wierny, owca użyteczna, drzewo wysokie, suche, drwa mokre, dół głęboki, noc ciemna, dzień pochmurny, zima tęga, chciwość nienasycona, radość wielka.

2. Własności rzeczy, ich przymiotami, a wyrazy te przymioty oznaczające *Przymiotnikami* nazywamy.

Są więc przymiotnikami: pracowity, troskliwa, dobry i t. d.

3. Ponieważ imiona są różnego rodzaju i odmieniają się przez liczby i przypadki, zatém i oznaczające ich przymiot przymiotniki dla zgo-

dy z niemi przez rodzaje, liczby i przypadki odmieniamy, n. p. dobry, dobra, dobre; dobrego, dobréj, dobrego i t. d.

4. Przymiotniki w rodzaju, liczbie i przypadkach stósują się do rzeczowników, których przymiot oznaczają; tojest w jakim rodzaju, liczbie i przypadku stoi rzeczownik, w takim téż rodzaju, liczbie i przypadku kładzie się przymiotnik do niego należący, n. p. dobry ojciec, dobra matka, dobre dziécię; dobrego ojca, dobréj matki, dobre dzieci, troskliwym matkom.

Zatém po rodzaju, liczbie, i przypadku rzeczownika poznaje się rodzaj, liczba, i przypadek przymiotnika.

5. Dowiadując się o przymiot rzeczy, następujące według jéj rodzaju i liczby czynimy pytania:

w l. p. M. jaki? jaka? jakie?
D. jakiego? jakiéj? jakiego?
C. jakiemu? jakiéj? jakiemu?
B. jakiego? (osob. męz.) jaki? } jaką? jakie?
N. jakim? jaką? jakiém?
M. w jakim? w jakiéj? w jakiém?

w l. m. M. jacy? jakie? jakie?
D. jakich? jakich? jakich?
C. jakim? jakim? jakim?
B. jakich? (osob. męz.) jakie? } jakie? jakie?
N. jakimi? jakiemi? jakiemi?
M. w jakich? w jakich? w jakich?

n. p. Jaki jest ojciec? Pracowity. Jaka książka? Mała. Jakie pióro? Gęsie.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz dwanaście wyrazów przymioty oznaczających.

2. *Zadanie.* Napisz dwanaście rzeczowników to-jest cztéry osobowe, cztéry zwiérząt, cztéry rzeczy nieżywotnych, i po dwa kładź z przymiotnikami przeciwne własności oznaczającemi! n. p. brat wysoki, siostra nizka — słoń wielki, mysz mała — papiér biały, atrament czarny.

3. *Zadanie.* Do następujących rzeczowników dobierz stósowne przymiotniki!

Hałas — milczenie — cukier — piołun — zdrowie — choroba — praca — próżnowanie — młodość — starość — piórko — listek — ołów — ciasto — kamień — noc — dzień — lato — zima.

4. *Zadanie.* Na wzór powyższych przykładów, napisz czternaście innych, w którychby przeciwne sobie przymioty były wyrażone!

§. 6. STOPIEŃ PRZYMIOTU RZECZY.

1. Porównywając dwie rzeczy co do ich przymiotu dostrzegamy, że:

a) albo mają równy przymiot. n. p. mléko jest białe jak śnieg; papiér tak wielki jak tablica.

b) albo jedna ma większy aniżeli druga. n. p. pochodnia jaśniejsza niż świéca, brat wyższy od siostry.

c) albo nakoniec jedna ma większy aniżeli wszystkie inne, z któremi ją porównywamy, zatém ma największy. n. p. brat jest najwyższy ze wszystkich uczniów, słoń największy ze zwiérząt.

2. Te trojakie względy przymiotu w rzeczach, wyrażamy przez pewną zmianę zakończeń przymiotników, którą nazywamy *stopniowaniem* czyli odmianą przez stopnie. Stopniów jest trzy: równy, wyższy i najwyższy.

3. W stopniu równym nie zmienia się zakończenie przymiotnika, ale się wzgląd równości oznacza przez wyrazy tak — jak, n. p. Papiér tak biały jak śniég. Obrus tak wielki jak stół.

Wyraz tak często opuszczamy, n. p. dom wysoki jak kościół; okno wielkie jak drzwi.

4) W stopniu wyższym zmieniamy zakończenie przymiotnika na *szy* lub *ejszy*,

n. p. gład*ki*,	gład*szy*,	pogodn*y*,	pogodni*ejszy*,
star*y*,	star*szy*,	piękn*y*,	piękni*ejszy*,
bliz*ki*,	bliż*szy*,	ładn*y*,	ładni*ejszy*,
tan*i*,	tań*szy*,	dostatni,	dostatni*ejszy*,
tward*y*,	tward*szy*,	łatw*y*,	łatwi*ejszy*.

5. Po stopniu wyższym kładzie się zawsze jeden z przysłówków, niż, niźli, niżeli, aniżeli, lub przyimki od, nad. n. p. Pan bogatszy niż wieśniak. Żelazo twardsze aniżeli złoto, lub od złota. Sława milsza nad życie, a życie lepsze nad śmierć. Źle więc niektórzy mówią i piszą: brat lepszy jak siostra; córka starsza jak syn i t. p.; bo przysłówek jak wtedy tylko po stopniu wyższym kładziemy, kiedy ten stopień wyraz nie, poprzedza. n. p. Rów nie głębszy jak na łokieć. Sukno nie tańsze jak moje.

6. Stopień najwyższy wyrażamy dodając *naj* na początku stopnia wyższego,

n. p. uczeńszy, *naj*uczeńszy.

bieglejszy, *naj*bieglejszy.

starszy, *naj*starszy.
droższy, *naj*droższy.

W porównaniu zaś po stopniu najwyższym przyimek *z*, *ze*, z dopełniaczem liczby mnogiéj kładziemy, n. p. najpilniejszy *z* uczniów; najstarszy *ze* wszystkich.

7. Jeżeli po stopniu najwyższym następuje rzeczownik bez przyimka *z*, *ze*, natenczas stopień ten oznacza tylko nader wielką ilość przymiotu bez porównania jéj z inną. I tak wyrażenie: najpoczciwszy, najlepszy człowiek, nie znaczy, żeby ten człowiek wszystkich ludzi poczciwością i dobrocią przewyższał, ale tylko wielką ilość tych przymiotów w nim wskazuje; a zatém toż samo znaczy co bardzo poczciwy, bardzo dobry człowiek.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz ośm przykładów wyrażających porównanie w stopniu równym! n. p. Brat tak dobry jak siostra. Dąb wysoki jak kościół.

2. *Zadanie.* Powiédz dwanaście przykładów wyrażających porównanie w stopniu wyższym z wyrazami niż, niżeli, aniżeli, niżli, nad, od! n. p. Ojciec starszy niż matka. Wieś większa od miasta. Żelazo twardsze nad kamień.

3. *Zadanie.* Napisz sześć przykładów z porównaniem w stopniu wyższym za pomocą przysłówka jak! n. p. Nie pilniejszy jak mój brat.

4. *Zadanie.* Napisz dziesięć przykładów porównanie w stopniu najwyższym wyrażających n. p. Córka najlepsza z dzieci. Figa najsłodsza z owoców.

5. *Zadanie.* Co wyrażają następujące zdania! Najpoczciwszy człowiek umarł. Stracił w nim najlepszego przyjaciela. Zabrał mu najrzadsze książki. Wczasie najtęższego mrozu wychodził.

§. 7. STAN LUB DZIAŁANIE RZECZY.

1. Wszystkie rzeczy albo zostają w jakimś stanie, albo też coś działają, n. p. Ojciec leży, spi, stoi, wzdycha. Matka czyta, pisze, woła, prosi. Pies siedzi, gryzie kość. Woda płynie, wyrywa drzewa.

2. Osobę lub rzecz działającą *podmiotem* nazywamy.

Podmiot odpowiada na pytanie kto? co? n. p. Kto leży, spi, stoi? Ojciec. Kto czyta, pisze, woła? Matka. Co siedzi? Pies. Co płynie? Ryba.

3. Na oznaczenie stanu lub działania rzeczy używamy wyrazów, które *Słowami* nazywamy.

Słowa wyrażają stan lub działanie podmiotu, n. p. Brat siedzi. Wilk wyje. Ojciec prowadzi syna. Pasterz pasie trzódę.

4. Słowa któremi odpowiadamy na pytanie kogo? co? oznaczają działanie podmiotu, te zaś któremi na te pytania odpowiedzieć nie możemy, tylko stan wyrażają, n. p. Kogo prowadzi ojciec? Syna. Co pasie pasterz? Trzódę. Ale nie możemy się pytać: kogo ojciec leży? kogo spi? kogo stoi? kogo siedzi? Więc leży, spi, stoi, siedzi, są słowa stan wyrażające.

Słowa stan oznaczające nijakiemi lub nieprzechodniemi, te zaś które działanie wyrażają czynnemi czyli przechodniemi nazywamy; bo oznaczają działanie, które na jakiś przedmiot przechodzi czyli spływa, n. p. chłopiec bije psa.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Powiedz co wyrażają następujące słowa, czy stan, czy działanie podmiotu!

Czytać — pisać — chwalić — iść — gonić — rozlać — skakać — drzymać — stękać — pędzić — myśleć — łapać — błyskać — mruczeć — przynieść — usnąć — tęsknić — przywołać — posądzić — obudzić — wstać — odejść — przyprowadzić.

2. *Zadanie.* Do powyższych słów dodaj stósowne podmioty z przymiotnikami! n. p. Pilny uczeń czyta.

3. *Zadanie.* Do podmiotów: słońce—księżyc—dészcz — ogień — drzewo — pióro — nauczyciel — ojciec — ciotka — woda — kwiat — dobierz po dwa słowa, z którychby jedno stan tych podmiotów, drugie zaś ich działanie wyrażało. Tu szczególniéj uważaj na wiadome pytania n. p. Pies szczeka wyraża stan, bo nie możesz się pytać kogo, co szczeka? Pies gryzie wyraża działanie, bo się pytasz kogo, co gryzie pies?

§. 8. WZGLĄD OSÓB.

1. Podmiot bez względu na to czy nim jest rzecz żywotna lub nieżywotna zowie się *Osobą*, dla tego téż końcową słów odmianę, przez którą ich wzgląd do podmiotu wyrażamy, odmianą przez osoby czyli *Osobowaniem* nazywamy.

2. Podmiotem, o którego stanie lub działaniu mówimy, jest albo:

a) osoba która o sobie mówi (ja stoję, piszę).
b) osoba do któréj mówi (ty stoisz, piszesz).
c) osoba o któréj mówi (on stoi, pisze).

Osobę mówiącą piérwszą, do któréj mówi drugą, a o któréj mówi trzecią osobą nazywamy.

3. Ponieważ podmioty, jako rzeczowniki, odmieniają się przez liczby i mają swe rodzaje, zatém i słowa stan lub działanie tych podmiotów wyrażające przez liczby, a niekiedy i przez rodzaje odmieniamy n. p. Ryba płynie. Ryby płyną. Brat czytał. Bracia czytali. Siostra czytała. Siostry czytały.

4. *a)* Osoba, która o sobie saméj mówi nie wyraża swego imienia, ale w miejscu jego w liczbie pojedynczéj używa wyrazu *ja*, a w mnogiéj *my*.

n. p. *ja* spię, *my* spimy,
ja czytam, *my* czytamy,
ja słyszę, *my* słyszymy,
ja wołam, *my* wołamy.

b) Osobę do któréj się mówi w liczbie pojedynczéj przez wyraz *ty*, a w mnogiéj przez *wy* oznaczamy.

n. p. *ty* spisz, *wy* spicie,
ty czytasz, *wy* czytacie,
ty słyszysz, *wy* słyszycie,
ty wołasz, *wy* wołacie.

c) Osobę o któréj się mówi według jéj rodzaju przez wyrazy *on*, *ona*, *ono*, w liczbie po-

jedynczéj, w mnogiéj zaś ludzkie męzkie przez *oni*, wszelkie zaś inne jakiegobądź rodzaju przez *ony* wyrażamy.

n. p. *on* spi, *ona* czyta, *ono* słyszy,
oni spią, *ony* czytają, *ony* słyszą.

5. Wyrazy ja, ty, on, ona, ono; my, wy, oni, ony nazywamy *Zaimkami osobistemi*, dla tego, iż się kładą za imiona osób do mowy wchodzących.

6. Zaimki te najczęściéj przy słowach opuszczamy, i wtedy je tylko kładziemy, kiedy albo z przyciskiem mówimy, albo różne działania lub stany podmiotów razem przedstawiamy n. p. Ty zrobiłeś! On wziął! Ja czytam a ty piszesz. My siedzimy a wy stoicie.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Powiédz, które osoby i jakiéj liczby wyrażają następujące słowa!

Stoją — czytamy — prosi — daję — widzisz — słuchacie — grożą — wołamy — idziesz — trzeszczy — krajecie — kocham — prowadzą — stoi — spimy — widzicie — skacze — drżą.

2. *Zadanie.* Ułóż z następujących słów po sześć zdań tak w liczbie pojedynczéj jak i mnogiéj! n. p. ja piszę list, ty piszesz nuty, on pisze dzieło, my piszemy kartki, wy piszecie kwity i t. d.

Czytać — malować — kołysać — budować — kopać — szyć — kupować — robić — kochać — uczyć — bawić — stroić — gonić — bić — pić — łapać.

3. *Zadanie.* Powiédz które słowa w piérwszém zadaniu stan, a które działanie podmiotu wyrażają!

4. *Zadanie.* Jakich zaimków domyślasz się przy następujących słowach, i jak te zaimki nazywamy!

Były — pisaliśmy — skaczecie — spadło — czytały — prosili — przyniósł — dałem — zrobiłeś — wołała — nieśliśmy — przyszli — usnęło — krajesz — siedzicie — prosi — przyszły.

5. *Zadanie.* Do słów: żebrać—jechać—spać—uczyć — płakać — stać — chodzić — pełzać — stękać—wyć — krajać — golić — szczekać — miauczéć—śpiéwać — szumiéć — parzyć — ziębić — kaleczyć—dobierz stósowne podmioty z przymiotnikami i każdy przykład połóż w téj saméj osobie w liczbie pojedynczéj i mnogiéj. n. p. Biédny chłopiec idzie. Biédni chłopcy idą.

7. Prócz zaimków osobistych są jeszcze inne, które od swych własności rozmaite mają nazwiska. I tak:

a) Zaimek zwrotny: siebie, się, działanie jednéj z trzech osób do niéj saméj odnosi czyli zwraca. Jak bowiem zdanie siostra myje brata, oznacza, iż działanie siostry spływa na brata, tak znowu siostra myje się, wyraża, iż działanie siostry na nię

samę spływa, a zatém że je na siebie zwraca. Dla tego téż zaimek ten, który w obu liczbach jednako się używa, podmiotowym nazywamy.

b) Zaimki dzierżawcze przyznające osobom dzierżenie czyli posiadanie jakiéj rzeczy, z któréj imieniem zgadzają się jak przymiotniki w rodzaju, liczbie i przypadku, są następujące:

Osoby 1éj l. p. mój, moja (ma), moje (me).
l. m. nasz, nasza, nasze.

Osoby 2éj l. p. twój, twoja (twa), twoje (twe).
l. m. wasz, wasza, wasze.

Osoby 3éj l. p. jego, jéj, jego,
l. m. ich, ich, ich,

zaimek dzierżawczo-pytający czyj? czyja? czyje? i nakoniec do wszystkich trzech osób odnoszący się, swój, swoja (swa), swoje (swe).

Aby wiedzieć kiedy się używa zaimków swój, swoja, swoje, a kiedy mój, twój, nasz, wasz, jego, jéj, ich, uważać należy, że rzecz dzierżona może

1. odnosić się do podmiotu.
2. sama być podmiotem.
3. odnosić się do osoby nie będącéj podmiotem.

Jeżeli rzecz dzierżona odnosi się do podmiotu, natenczas używamy zaimka swój, swoja, swoje, który posiadanie téj rzeczy podmiotowi przyznaje. n. p. Ja mam swój scyzoryk. Ty masz swoję książkę. Siostra ma swoje pióro. Dla tego też kiedy rzecz dzierżona czyli posiadana jest podmiotem, nie zaimka swój, swoja, swoje; ale zaimków mój, twój, jego, i t. d. stosownie do rodzaju i liczby osoby posiadającéj używamy. Te bowiem zaimki odnoszą rzecz dzierżoną nie do podmiotu, ale do innéj osoby nie będącéj podmiotem. n. p. Książka jego brata. Cierpliwość twojéj siostry. Pilność naszych uczniów. — Należenie do osoby piérwszéj nie będącéj podmiotem przez mój, moja, moje, nasz, nasza, nasze, do drugiéj przez twój, twoja, twoje, wasz, wasza, wasze, do trzeciéj przez jego, jéj, jego, a w liczbie mnogiéj przez ich wyrażamy. n. p. Ty masz moje pióro. Siostra ma twoję książkę. Ona wzjęła jéj rękawiczki.

Często też dla nadania mowie mocy i dobitności, rzecz dzierżoną za pomocą zaimków mój, twój, nasz, wasz, do podmiotu odnosi-

my, n. p. Mój scyzoryk wziąłem. Przyślij twoje konie.

c) Zaimki ukazujące:

on, ona, ono ([3]).

ów, owa, owo.

ten, ta, to.

tamten, tamta, tamto.

ukazują przedmiot, o którym mówimy, i jak przymiotniki zgadzają się z jego imieniem w rodzaju, liczbie, i przypadku.

d) Zaimki względne odnoszą się do rzeczownika lub zaimka poprzedzającego. Takiemi są:

który, która, które, i co,

ze wszystkiemi przypadkami względnemi (§. 4, 5. Uwaga) zaimka osobistego on, ona, ono ([3]), w obu liczbach nieodmiennie używający się, n. p. co go, co mu, co nim, co w nim, co jéj, co ją, i t. d. n. p. Oto książka, któréj (co jéj) szukałeś.

e) Zaimki pytające czyli pytanie wyrażające są dwojakie:

([3]) Odmiana zaimków on, ona, ono, tak osobistego jak i ukazującego, dla łatwiejszego poznania ich różnicy, jedna obok drugiéj, na str. 69 jest umieszczona.

1. rzeczowne: kto? co?
2. przymiotne: czyj? czyja? czyje?
który? która? które?
jaki? jaka? jakie?

f) Zaimki nieokreślne tojest osoby i rzeczy w szczególności nieoznaczające czyli nieokreślające są: 1) *rzeczowne:* kto, co, kiedy nie są zaimkami pytającemi, i złożone: ktoś, ktobądź, ktokolwiek, coś, cobądź, cokolwiek, nikt, nic; 2) *przymiotne:* czyjś, czyjaś, czyjeś; któryś, któraś, któreś; którykolwiek, którakolwiek, którekolwiek, jakikolwiek, jakakolwick, jakiekolwiek, czyjkolwiek, czyjakolwiek, czyjekolwiek.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz sześć zdań, każde z innem słowem i w innéj osobie liczby pojedynczéj i mnogiéj, w którychby zaimek zwrotny siebie, się, był użyty! n. p. Brat ubiera się. Kupił sobie psa.

2. *Zadanie.* Następujące przykłady uzupełnij za pomocą zaimka zwrotnego i powiedz, w którym stoi przypadku!

Cnota s — nagrodą, cnota s — zyskiem. Człowiek się nie dla s — tylko rodzi, żyć mu też tylko

s — się nie godzi. Co znaczy: s — nie mierz drugich? Dzbanem leje w s —. Nie zapominaj o s —. Przyprowadź brata z s —. Wszystko tai w s —. Patrz s — a nie moich postępków!

3. *Zadanie.* Napisz po jedném zdaniu w każdéj osobie obu liczb na zaimek dzierżawczy swój, swoja, swoje! n. p. Ja mam swój pędzel. Ty masz swoję szczotkę.

4. *Zadanie.* Napisz sześć przykładów w którychby rzecz dzierżona odnosiła się do różnych osób nie będących podmiotami! n. p. Ty masz moje pióro.

5. *Zadanie.* Ułóż tyleż zdań, w którychby rzecz dzierżona była podmiotem, n. p. Brat jego przyszedł do mnie.

6. *Zadanie.* Napisz po jedném zdaniu na zaimki ukazujące, względne i pytające! Uważaj przytém że przed zaimkiem względnym który, która, które, co, zawsze przecinek (,) kłaść się powinien. n. p. On wziął książkę. Powiedział to człowiek, który stamtąd przyszedł. Przyjaciel, co mu pożyczyłeś pieniędzy.

§. 8. OKOLICZNOŚĆ CZASU.

1. To, co o podmiocie mówimy, ze względu na czas, jest dla mówiącego

a) *obecne*, n. p. Ojciec stoi. Matka czyta.

b) *przeszłe*, n. p. Ojciec stał. Matka czytała.

c) przyszłe, n. p. Ojciec stać będzie. Matka czytać będzie;

tojest: albo się teraz dzieje, albo się działo, albo dziać się będzie.

Na oznaczenie tych trojakich okoliczności czasu zmieniamy słów zakończenia, albo też im słowo będę, będziesz, będzie i t. d. dodajemy, a tę odmianę *Czasowaniem* nazywamy. n. p. stoi, stał, stać będzie.

Czasowanie jestto odmiana słów okoliczności czasu wyrażająca.

2. Czasów głównych jest trzy: *teraźniejszy, przeszły* i *przyszły:*

a) teraźniejszy wyraża, iż się coś teraz dzieje: n. p. ojciec stoi, matka czyta, ryba płynie.

b) przeszły wyraża, iż się coś działo: n. p. ojciec stał, matka czytała, ryba płynęła.

c) przyszły wyraża, iż się dopiéro coś dziać będzie: n. p. ojciec będzie stał, matka będzie czytała, ryba płynąć będzie.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Ze słów iść — pracować — ubolewać — ręczyć — chodzić — niszczyć — straszyć —

przepraszać — karać — usychać — budować, dodawszy im stósowne podmioty, ułóż zdania w różnych osobach czasu teraźniejszego!

2. *Zadanie.* Do następujących rzeczowników dodaj stósowne słowa i ułóż z nich zdania w różnych osobach czasu przeszłego!

Król — żołnierz — strzelec — okręt — bułka — czapka — tablica — nauczyciel — krzesło — stolik — ogień — dom — słońce — laska — rękawiczka.

3. *Zadanic.* Słowa piérwszego zadania powtórz w czasie przyszłym!

4. *Zadanie.* Następujące słowa po dwa połóż w czasie przyszłym z tym samym rzeczownikiem! n. p. Brat będzie pisał. Brat napisze. Siostra będzie czytała. Siostra przeczyta.

Pisać, napisać—czytać, przeczytać—spać, przespać — pić, wypić — uczyć, nauczyć — robić, zrobić.

5. *Zadanie.* Do następujących rzeczowników dobierz stósowne słowa i połóż je w czasie przyszłym ze słowem być i bez niego! n. p. Będę jadł gruszki. Zjem gruszki.

Śniadanie — lekcya — książka — szkoła — kwiatek — drzewo — ojciec — dziecko — świéca.

§. 9. STAN LUB DZIAŁANIE TRWAJĄCE I SKOŃCZONE.

1. Stan lub działanie podmiotu, co do ich dziania się uważać możemy:

a) jako w pewnym czasie trwające. n. p. p i s z ę, p i s a ł e m, p i s a ć b ę d ę.

b) jako w pewnym czasie skończone. n. p. napisałem, napiszę.

2. Stan lub działanie trwające przez niedokonane, skończone zaś przed dokonane słowa wyrażamy.

Konać co, znaczy kończyć, a więc i umierać; dokonać zaś znaczy skończyć, ukończyć; stąd nazwisko słów dokonanych i niedokonanych.

3. Słowa, które czas przyszły za pomocą słowa być wyrażają *niedokonanemi* nazywamy, dla tego, iż wyrażają czynność trwającą czyli niedokonaną, n. p.

jém, leżę, więc nie przestaję jeszcze jeść, leżéć.
jadłem, leżałem, więc nie przestałem jeszcze jeść, leżéć.
jeść będę, leżéć będę, tojest nie przestanę jeść, leżéć.

4. Słowo być nazywamy *słowem posiłkowém*, bo niedokonanym słowom posiłkuje czyli pomaga do wyrażenia czasu przyszłego, którego ony same wyrazić nie mogą, n. p.

będę jadł, lub jeść będę,
będziesz pisał, pisać będziesz,
będzie czytał, czytać będzie i t. d.

5. Słowa bez posiłkowego być czas przyszły wyrażające, n. p. zjem, zgasnę, umrę, *dokonanemi* nazywamy, gdyż wyrażają czynność dokonaną czyli skończoną. Dla tego téż słowa te nie mają czasu teraźniejszego, bo co się skończyło, to się dziać teraz nie może. n. p. Zjadłem gruszkę, więc jéj nie mogę teraz jeść; bo skorom ją zjadł, to jéj już nie mam. Świéca zgasła, więc nie może gasnąć. Sąsiad umarł, zatém nie może teraz umierać.

6. Następujące pytania służą dla słów:

	NIEDOKONANYCH	DOKONANYCH
Czas teraźń.	Co czynię? robię? co czynisz? robisz? i t. d.	Nie mają.
Czas przesz.	Co czyniłem? robiłem?	co uczyniłem? zrobiłem?
	co czyniłeś? robiłeś?	co uczyniłeś? zrobiłeś?
	co czyniłaś? robiłaś? i t. d.	co uczyniłaś? zrobiłaś? i t. d.
Czas przysz.	Co czynić, robić *będę*? i t. d.	co uczynię? zrobię? i t. d.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Do następujących rzeczowników dobierz stósowne słowa niedokonane i połóż je w czasie przyszłym! n. p. Koń będzie jadł.

Koń — zegar — świéca — ojciec — przyjaciel — spółuczeń — wojsko — książę — gospodarz — pan — rybak — kupiec — najemnik — świadek — pisarz.

2. *Zadanie.* Też same zdania wyraź w czasie przyszłym przez odpowiadające słowa dokonane! n. p. Koń zjé.

3. *Zadanie.* Z następujących słów zrób dokonane, i połącz je z rzeczownikami!

Pisać — czytać — iść — siedzieć — wołać — prosić — uczyć — grodzić — siec — jeść — strzelać.

4. *Zadanie.* Napisz dziesięć przykładów, w którychby taż sama czynność przez niedokonane i dokonane słowa była wyrażona!

§. 10. SPOSOBY WYRAŻANIA STANU LUB DZIAŁANIA PODMIOTU.

1. Stan lub działanie pod pięciorakiemi względy uważać i tyląż sposobami słuchaczowi objawiać je możemy:

a) Albo je jako rzeczywiste czyli pewne uważamy, a zatém z pewnością o nich mówimy. n. p. Brat siedzi, pisze.

b) Albo je tylko jako cudzą chęć, myśl lub życzenie, a zatém jako niepewne przedstawiamy. n. p. ojciec chce, żeby brat siedział, żeby pisał (ale niepewna czyli będzie siedział, pisał).

c) Albo twierdzimy, iż pod pewnym warunkiem wydarzyćby się mogły. n. p. Brat siedziałby, gdyby miał krzesło. Pisałby, gdyby miał pióro.

d) Albo chcemy i nakazujemy żeby się działy. n. p. Bracie siedź! pisz!

e) Albo nakoniec mówimy o nich bez względu na osoby, czas i liczby, tojest że ich nie wyrażamy; a zatém bezokolicznie mówimy. n. p. siedzieć, pisać.

2. Te pięciorakie sposoby objawiania stanu lub działania przez słowo wyrażonego, sposobami czyli trybami nazywamy. I tak:

a) Jeżeli coś z pewnością mówimy, wyrażamy to przez odmianę słowa, którą *trybem oznajmującym* nazywamy. Tryb ten ma wszystkie czasy. n. p. piszę, pisałem, pisać będę; napisałem, napiszę.

b) Niepewność działania, zatém cudzą chęć, myśl, lub życzenie, wyrażamy sposobem, który nazywamy *trybem łączącym*, dla tego, iż słowa w nim położone tylko przez łączenie ich ze słowami trybu oznajmującego czynią myśl zupełną.

Tryb ten wyrażamy za pomocą wyrazów: by, aby, iżby, żeby, ażeby, które tylko z czasem przeszłym (a niekiedy z trybem bezokolicznym) kładziemy, i zakończenia osoby piérwszéj i drugiéj obu liczb z niemi łączymy. n. p. *żebym* siedział, a nie *żeby* siedział*em*: *żebyś* pisał, a nie *żeby* pisał*eś*.

c) Warunkowy stan lub działanie wyraża-

my sposobem, który *trybem warunkowym* nazywamy.

Na oznaczenie tego trybu używamy wyrazu *by*, który, po przydaniu mu oderwanego od słowa zakończenia pierwszéj i drugiéj osoby obu liczb, *zawsze ze słowem* łączymy.* n. p. Siedział*bym*, a nie siedziałem*by;* pisał*byś* a nie pisałeś*by.*

d) Skłaniając podmiot do zostawania w jakim stanie lub czynienia czego, używamy odmiany słów, którą *trybem rozkazującym* nazywamy. n. p. siedź! pisz!

Tryb rozkazujący jest dwojaki:

1) bez nalegania n. p. siedź! pisz!

2) z naleganiem. n. p. siedźże! piszże!

e) Stan lub działanie żadnéj osobie nie przysądzone przez *tryb bezokoliczny* wyrażamy. n. p. siedzieć, pisać.

Tryb ten nazywa się bezokolicznym dla tego, że sam nie wyraża okoliczności czasu, osoby, jéj liczby i rodzaju.

3) Trybów czyli sposobów jest pięć:

a) *oznajmujący*. n. p. siedzisz, piszesz.
b) *łączący*. n. p. żebyś siedział, żebyś pisał.
c) *warunkowy*. n. p. siediałbyś, pisałbyś.
d) *rozkazujący*. n. p. siedź! pisz!
e) *bezokoliczny*. n. p. siedzieć, pisać.

*) lub innym wyrazem, np. ja*bym*, ty*byś*, ojciec*by*, brat*by*, złemu*byśmy*, rano*byście* i t. d.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie*. Napisz po trzy zdania na każdy czas trybu oznajmującego tak słów dokonanych jak i niedokonanych!

2. *Zadanie*. Napisz po sześć zdań, tojest na każdę osobę po jedném z odmienném słowem w trybie warunkowym i łączącym, który się zawsze oddziela przecinkiem od zdania w trybie oznajmującym położonego, z którém jest połączony! n. p. Przyjechałbym, gdybym miał konie. Chce, żebym mu książkę darował.

3. *Zadanie*. Napisz po jednym przykładzie na każdę osobę trybu rozkazującego bez nalegania i z naleganiem! Po trybie rozkazującym kładzie się znak wykrzyknienia (!).

4. *Zadanie*. Wytłumacz znaczenie trybu łączącego w zdaniach, któreś na drugie zadanie napisał!

§. 11. SKRACANIE MOWY.

Gdy spię spiąc	nie słyszę.
gdy jém jedząc	nie mówię.
gdy to mówiła to mówiąc	płakała.
gdy czytał list czytając list	wzdychał.

gdy będę jechał jadąc	będę spał.
gdy będę siedział siedząc	będę czytał.
skoro go spostrzegł spostrzegłszy go	zmieszał się.
skoro list napisała napisawszy list	odesłała go na pocztę.
skoro przyjadę przyjechawszy	przyjdę do ciebie.
skoro odbiorę odebrawszy	zaraz ci pożyczę.

uczeń	który pisze. piszący.
siostra	króra czyta. czytająca.
bratu	krórego kochają. kochanemu.
ojca	którego prosiliśmy. proszonego.
psów	które zabito. zabitych.
z wujem	który osiwiał. osiwiałym.

1. Często dla skrócenia mowy dajemy słowom pewne zakończenia. Te zakończenia są:

ąc . . . . n. p. *pisząc, czytając.*
szy . . . . *napisawszy, przeczytawszy.*
ący, ąca, ące . . . . *piszący, ca, ce; czytający, ca, ce.*
any, ana, ane. . . . *pisany, ana, ane; czytany, a, e.*
ony, ona, one . . . . *proszony, ona, one; ugodzony, a, e.*
ty, ta, te. . . . . . . *wzięty, ta, te; zszyty, ta, te.*
ły, ła, łe . . . . . . *zmarły, ła, łe; wybladły, ła, łe.*

2. Wyrazy z temi zakończeniami ze słów urabiane, ponieważ, oprócz zakończonych na *ąc* i *szy*, jak imiona odmieniają się przez rodzaje, przypadki i liczby, a przytém jak słowa i czasy wyrażają, dla téj spólnéj im z imionami i słowami własności *Imiesłowami* nazywamy.

3. Słowa niedokonane mają imiesłów na *ąc*, a dokonane na *szy*, n. p. wołając, zawoławszy; łamiąc, złamawszy.

4. Imiesłów na *ąc*, wyraża zawsze czynność trwającą, tojest niedokonaną i spółczesną drugiéj przez słowo w jakimś czasie wyrażonéj. I tak: w przykładach spiąc, nie słyszę; spiąc, nie słyszałem; spiąc, nie będę słyszał, spiąc, wyraża stan trwający w obecności, przeszłości lub

przyszłości; a to według czasu, jaki po niém następuje.

5. Imiesłów na *szy* zawsze wyraża czynność skończoną czyli dokonaną, albo w przeszłości, gdy stoi przy czasie przeszłym; albo w przyszłości, gdy ma przy sobie czas przyszły. n. p. Przeczytawszy list, westchnął. Zjadłszy objad, przyjdę.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Powiédz jakie czasy wyrażają w powyższych przykładach znajdujące się imiesłowy spiąc, jedząc, mówiąc i t. d. spostrzegłszy, przyjechawszy i t. d!

2. *Zadanie.* Z następujących słów urób stósowne imiesłowy. Uważaj dobrze, które z tych słów są dokonane, a które niedokonane!

Prosić — głosić — wołać — zaśpiéwać — wyrazić — skakać — błagać — poganiać — dojechać — przywołać — przepisać — wyprawić.

3. *Zadanie.* Napisz dziesięć imiesłowów na *ąc* i tyleż na *szy!* Imiesłowy te mają być od spowinowaconych z sobą słów niedokonaną i dokonaną czynność wyrażających! n. p. radząc, uradziwszy.

4. *Zadanie.* Te imiesłowy połącz z innemi słowami w jakimś czasie położonemi; n. p. radząc, poróżnili się. Po każdym imiesłowie na *ąc* i *szy* bądź samym, bądź z należącym do niego rzeczo-

wnikiem, kładzie się przecinek (,) n. p. Spiąc, marzyłem o tobie. Idąc z bratem, spotkałem go. Zapłakawszy, oddalił się. Przeczytawszy książkę, odnoszę ją.

5. *Zadanie.* Z rzeczownikami niżéj wyrażonemi połącz imiesłowy na *ący*, *any*, *ony*, *ty*, *ły*, od słów obok nich stojących!

Człowiek pracować — matka kochać — pióro pisać — dom murować — mysz złapać — okno malować — skrzypce nastroić — dziecko uspić — dąb ściąć — suknia zmiąć — wyraz zatrzéć — kolor wypłowieć — bojaźń wybladnąć — drzewo uschnąć.

§. 12. PRZYMIOT STANU LUB DZIAŁANIA.

1. Jak rzeczy mają swoje przymioty, tak i stan tych rzeczy lub ich działanie różne przymioty mieć musi:

n. p. dobry nauczyciel	dobrze uczy.
pilny uczeń	pilnie uważa.
niedbały uczeń	niedbale pisze.
szybki koń	szybko bieży.
cienkie pióro	cienko pisze.
grube pióro	grubo pisze.
śmiały człowiek	śmiało mówi.
odważny żołnierz	odważnie naciera.

2. Wyrazy przymiot stanu lub działania rzeczy oznaczające przy słowach kładziemy, i dla tego je *Przysłówkami* nazywamy. n. p. Prosto stoi. Pięknie gra. Lekko tańczy.

Przysłówki są wyrazy nieodmienne, bo się przy rozmaitych słowach niezmiennie kładą, n. p. dobrze mówi, dobrze czyta, dobrze czytacie, dobrze grałeś, dobrze jechaliśmy, dobrze zrobią.

3. *Przysłówki* oznaczają przymiot lub okoliczność stanu lub działania przez słowo wyrażonego. n. p. Prosto idzie. Blizko stoi. Rano chodzi.

4. Największa część przysłówków urabia się z przymiotników tym sposobem: iż w jednych zakończenie przymiotników *i* lub *y* na *e*, a w drugich na *o* zamieniamy. I tak od

stał*y*, czynn*y*, pracowit*y*, chwalebn*y*,
będzie przysłówek
stal*e*, czynni*e*, pracowici*e*, chwalebni*e*,

weseł*y*, ubog*i*, chud*y*, kus*y*, nizk*i*,
wesoł*o*, ubog*o*, chud*o*, kus*o*, nizk*o*.

5. Ponieważ jak przymiotniki przymiot rzeczy, tak i niektóre przysłówki przymiot stanu

(spokojnie siedzi) lub działania (głośno czyta) tych rzeczy wyrażają, z téj więc przyczyny co i przymiotniki stopniować się i tyleż co i ony stopniów mieć muszą, n. p. ładnie, ładniéj, najładniéj.

Stopień równy przysłówków żadnéj nie ulega zmianie, n. p. tak drobno pisze jak i ty.

W stopniu wyższym końcową przysłówka głoskę na éj (zawsze *e* kréskując) zamieniamy, n. p. drobniéj pisze.

Stopień najwyższy urabiamy przez przydanie zgłoski *naj* na początku stopnia wyższego, n. p. *naj*drobniéj.

6. *a)* Porównywając przymioty stanu lub działania, przy stopniu równym wyrazów tak jak używamy, n. p. tak pięknie pisze jak ja (domyślaj się: piszę).

b) Po stopniu wyższym kładziemy niż, niźli, niżeli, aniżeli, od, n. p. Piękniéj pisze niż ty. Starzéj wygląda aniżeli ojciec lub od ojca (porównaj §. 6, 5.). Ale kiedy przed przysłówkiem w stopniu wyższym położonym wyraz nie, stoi, lub gdy przysłówek mniéj, kładziemy, natenczas do porównania, wyrazu jak używamy. n. p. Nie żądaj więcéj jak ci dać mogę. Nie

lepiéj napisał **jak** brat. Nie taniéj kupił **jak** siostra. Mniéj dbaj o majątek **jak** o zdrowie.

c) Po przysłówkach w porównaniu w stopniu najwyższym użytych przyimek **z** z dopełniaczem kładziemy n. p. Najlepiéj **ze** wszystkich napisał.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Urób przysłówki z następujących przymiotników!

Biały — szybki — staranny — prędki — leniwy — krzywy — skąpy — pieszczotliwy — ochoczy — pokorny — skromny — żywy — wysoki — głęboki — czerwony — żółty — zielony — czarny.

2. *Zadanie.* Do przysłówków z powyżéj wyszczególnionych przymiotników utworzonych dodaj stósowne słowa w różnych osobach i czasach!

3. *Zadanie.* Napisz sześć przykładów, w którychby się rzeczowniki, przymiotniki, słowa i przysłówki w stopniu równym znajdowały i powiédz jak się każdy wyraz nazywa! n. p. Zły człowiek **źle** robi.

4. *Zadanie.* Napisz podobnie sześć przykładów z przysłówkami w stopniu wyższym! n. p. Brat **wcześniéj** przyszedł.

5. *Zadanie.* Tyleż przykładów z przysłówkami w stopniu najwyższym! n. p. Pilny uczeń najlepiéj pisze.

6. *Zadanie.* Uzupełnij zdania następujące!

Mój brat gra — dobrze — twoja siostra, ale moja siostra gra lepiéj — twoja matka. Piękniéj mówisz — czynisz. Łatwiéj jest rozkazywać — rozkaz wykonywać. Lepiéj umrzéć — żyć w pohańbieniu. Nie raniéj wstałeś — ja. Nie głębiéj wykopano — na trzy sążnie. Mniéj ceń pieniądze — naukę. Mniéj u poczciwego ważą dostatki — cnota.

§. 13. MYŚLI I ZDANIA.

1. Wyobrażenia o rzeczach (n. p. człowiek, koń, stół), ich przymiotach (dobry, kary, okrągły), stanie (idzie, rży, stoi) lub działaniu (czyta, ciągnie), *myślą* nazywamy.

2. Kto swoję myśl o jakiéj rzeczy objawia, ten o niéj sądzi. I tak: ojciec siedzi, matka czyta, dziecię płacze, są sądami.

3. Myśl słowami wyrażoną *zdaniem*, niby *wydaniem* jéj z siebie, nazywamy; bo zdać i wydać jedno znaczy. Wszakże mówimy zdać lub wydać resztę.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz jakieś zdanie o każdéj z rzeczy następujących! n. p. Człowiek jest śmiertelny. Praca jest użyteczna. Żołnierz idzie. Rolnik orze i t. p.

Zając — krowa — wilk — pies — kogut — ptak — owca—ryba — słowik — wrona — kukułka — komar— chrabąszcz — żaba — pszczoła — cielę — kot.

2. *Zadanie.* Ułóż zdania o następujących rzeczach!

Kréda — pióro — cukier — scyzoryk — krew — kula — kij — nóż — sól — pieprz — róża — świéca — płótno.

3. *Zadanie.* Napisz o następujących rzeczach zdania przeciwne!

Ogień, lód, sadze, mąka, nauczyciel, uczeń, studnia, dołek, rzéka, sadzawka, dzień, noc, czółno, kamień, góra, dolina, dąb, fiołek, lato, zima, naparstek, beczka.

4. *Zadanie.* Twierdź coś o następujących osobach i oznacz ich przymiot! n. p. Małe dziecko płacze.

Dziecko — babka — przewodnik — żebrak — sługa — postylion — krawiec — stróż — pastérz — złodziéj — żeglarz — kupiec — sędzia — pływacz — poganiacz — kołodziéj.

5. *Zadanie.* Napisz jakiemi są rzeczy następujące lub jakiemi być mogą! Liczba wskazuje ile rozmaitych przymiotów każdéj rzeczy masz wyszczególnić.

Stół (4)—ściana (6)—okno (8)—piec (6)— woda (4)—pokój (12).

6. *Zadanie.* Napisz *a)* jakiém dobre dziecko być powinno! *b)* jakiém być niepowinno!

7. *Zadanie.* Wskaż co następujące osoby czynią lub czynić mogą!

Uczeń (7) — nauczyciel (4) — cieśla (4)—rolnik (8) — kupiec (5).

8. *Zadanie.* Wskaż, co następujące rzeczy czynią lub czynić mogą!

Wół (3)—ptak (4)—pies (6) — drzewo (3)—słońce (3) — woda (3).

§. 14. ZDANIE POJEDYNCZE.

a) Pies jest wierny. Lis jest chytry. Lew jest śmiały. Koral jest czerwony. Gruszka jest soczysta. Jabłko jest kwaśne. Pióro jest twarde. Atrament jest blady. Szkoła jest wielka. Figa jest słodka. Kościół jest starożytny. Ulica jest szeroka.

b) Słoń jest zwierzęciem. Orzeł jest ptakiem, Gąsienica jest owadem. Śledź jest rybą. Dąb jest drzewem. Stół jest sprzętem. Miska jest naczyniem. Dukat jest pieniądzem. Gruszka jest owocem. Róża jest kwiatkiem. Pałasz jest bronią. Dom jest budynkiem. Dłuto jest narzędziem. Skrzypce są instrumentem. Murarz jest rzemieślnikiem.

c) Koń wierzga. Ptak śpiewa. Kogut pieje. Żaba rzegocze. Gołąb grucha. Gęś gęga. Ryba pływa. Wiatr wieje. Gaj szumi. Rolnik orze. Pisarz pisze. Nauczyciel uczy.

Statek płynie. Księżyc świéci. Dészcz pada. Woda marznie. Piorun bije.

1. Zdanie jestto myśl słowami wyrażona.

2. W każdéj myśli odróżniamy dwa wyobrażenia czyli pojęcia, tojest:

a) Wyobrażenie osoby lub rzeczy, o któréj coś twierdzimy. n. p. Papier, pies.

b) Wyobrażenie tego, co o téj osobie lub rzeczy twierdzimy. n. p. Papiér jest biały. Pies jest zwierzęciem.

3) Podobnie w każdém zdaniu odróżniamy *podmiot* (§. 1, 2) tojest osobę lub rzecz o któréj mówimy, i *orzeczenie*, czyli to, co o téj osobie lub rzeczy orzekamy czyli mówimy.

Podmiot		*Orzeczenie*
wół	jest	pracowity.
owca	jest	użyteczna.
ojciec	jest	dobry.
matka	szyje.	
róża	kwitnie.	
drzewo	rośnie.	

4. Podmiot stoi zawsze w mianowniku na pytanie kto? co?

Podmiot i orzeczenie są członkami czyli częściami zdania.

5. Ponieważ wtedy tylko jest zdanie, kiedy coś o osobie lub rzeczy twierdzimy; zatém wyrazy nie oznaczające twierdzenia, czyli nie ściągające się do siebie, nie czynią zdania, n. p. kula być okrągły, ojciec być nauczyciel, rolnik pracować, człowiek iść, ptak śpiéwać.

6. Wyrazy wtedy dopiéro łączą się w zdanie, kiedy jeden jako orzekający do drugiego odnosimy. I tak, kiedy n. p.

okrągły	odniesiemy do	*kula. Kula* jest *okrągła.*
nauczyciel		*ojciec. Ojciec* jest *nauczycielem.*
pracować		*rolnik. Rolnik pracuje.*
iść		*człowiek. Człowiek idzie.*
śpiewać		*ptak. Ptak śpiewa.*

7. Orzeczeniem może być:

a) przymiotnik n. p. brat jest dobry.
b) rzeczownik brat jest kupcem.
c) słowo brat handluje.
przedaje.

8. Wzgląd czyli odnoszenie się orzeczenia do podmiotu dwojako oznaczamy. I tak:

a) Jeżeli orzeczeniem jest przymiotnik lub rzeczownik natenczas je za pomocą słowa być (jestem, byłem, będę i t. d.) z podmiotem

łączymy, a wtedy słowo być *łącznikiem* nazywamy dla tego, iż orzeczenie łączy z podmiotem. n. p. Ja jestem chory. Ty jesteś chory. On jest chory i t. d. Ja jestem uczniem. Ty jesteś uczniem. On jest uczniem i t. p.

b) Jeżeli zaś orzeczeniem jest słowo, wtedy względ jego do podmiotu przez jego końcową odmianę wyrażamy n. p. Ja siedzę, czytam. Ty siedzisz, czytasz. Matka idzie. Matki idą.

9. Przymiotnik i rzeczownik wtedy tylko są orzeczeniami, kiedy przez słowo być z podmiotem są połączone. n. p. Uczeń jest pilny. Brat jest uczniem. Jeżeli zaś bez słowa być przy podmiocie bezpośrednio są położone, n. p. uczeń pilny, brat uczeń, natenczas przymiotnik nie jest orzeczeniem, ale tylko własność czyli przymiot osoby lub rzeczy wyraża; rzeczownik zaś bliżéj podmiot oznacza, i wtedy się przydatnią nazywa. n. p. Starszy brat przyjechał. Przyjechał brat nauczyciel (rozumie się nie inny, tylko ten, który jest nauczycielem).

10. Zdanie które jeden tylko podmiot i jedno orzeczenie zawiera, *pojedynczém zdaniem* na-

zywamy. n. p. Ojciec jest troskliwy. Matka jest przewodniczką. Siostra maluje.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Ułóż zdania z następujących wyrazów, kładąc słowa w różnych czasach i liczbach! n. p. Kamienica jest wysoka. Kościoły były wspaniałe.

Przyjaciel, dobry — scyzoryk, ostry — pióro, twardy — droga, zły — góra, przykry — rzéka, széroki — most, drewniany — staw, wielki — noc, zimny — dzień, krótki — praca, ciężki — nauki, łatwy.

2. *Zadanie.* Ułóż zdania z następujących wyrazów!

Szkoła dom — szczupak ryba — ławka sprzęt — działo broń — pisarz człowiek — marchew roślina — gruszka owoc — śliwa drzewo — piła narzędzie — buty obuwie — lew zwiérzę.

3. *Zadanie.* Następujące wyrazy połącz w zdania, kładąc słowa w różnych czasach!

Myśliwy polować. Nauczyciel wołać. Brat spać. Siostra czytać. Książka leżéć. Wróbel skakać. Człowiek pić. Rębacz rąbać. Malarz malować. Śpiewak śpiewać. Dzwon dzwonić.

4. *Zadanie.* Powiédz, które z powyżéj wyszczególnionych słów są czynne, a które nijakie, i dla czego?

§. 15. ZDANIE ŚCIĄGNIĘTE.

1. Jeżeli dwa lub więcéj zdań za pomocą pewnych wyrazów z sobą połączymy, utworzy-

my z nich *zdanie*, które *ściągniętém* nazywamy. I tak dwa n. p. zdania: Brat siedzi, brat duma, ściągniemy w jedno mówiąc: Brat siedzi *i* duma.

2. Kilka zdań w jedno ściągamy:

a) Kiedy w nich jeden jest podmiot a kilka orzeczeń n. p.

Człowiek idzie,
Człowiek wzdycha,
Człowiek płacze,

krócéj mówimy: Człowiek idzie, wzdycha *i* płacze.

b) Kiedy kilka zdań ma spólny podmiot i łącznik, ale różne orzeczenia, n. p.

Brat był pilny,
Brat był pracowity,
Brat był posłuszny,

krócéj powiemy: Brat był pilny, pracowity *i* posłuszny.

c) Kiedy jest kilka podmiotów z jedném orzeczeniem, n. p.

Ojciec przyjechał.
Matka przyjechała.
Bracia przyjechali.

Ojciec, matka *i* bracia przyjechali.

3. Zastanawiając się nad powyższemi przykładami dostrzegamy, że wyraz *i* nie zmieniony albo kilka orzeczeń, albo kilka podmiotów w jedno zdanie łączy czyli spaja.

3. Wyrazy nieodmienne, kilka zdań z sobą łączące czyli spajające, *Spójnikami* nazywamy. Są więc spójnikami *i, a, nietylko-ale i, oraz, téż, tudzież* i t. p. Z téj własności spójników wypływa, iż nigdy w jedném zdaniu znajdować się nie mogą.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Następujące zdania pojedyncze zamień w ściągnięte!

Brat pisać będzie. Brat czytać będzie. Brat uczyć się będzie. Siostra zrobiła. Siostra przyniosła. Siostra darowała. Uczeń jest uważny. Uczeń jest porządny. Uczeń jest przykładny. Uczeń jest posłuszny. Poczciwość uszczęśliwia. Praca uszczęśliwia. Przyjaźń uszczęśliwia.

2. *Zadanie.* Następujące zdania ściągnięte rozłóż na pojedyncze!

Osieł i wół są użyteczne. Z prochem a brzytwą ostrożnie się obchódź. Ziemia oraz księżyc biorą światło od słońca. Rozrzutność tudzież próżniactwo szkodzą. Tak zbytek jak i skąpstwo są naganne. To brat, to siostra rozmawia.

3. *Zadanie.* Napisz zdania, w którychby się znajdowały spójniki: i, tudzież, tak - jak i, nietylko - ale i, ani - ani!

§. 16. WYRAZY UCZUCIA OZNACZAJĄCE.

1. Niekiedy dla oznaczenia uczucia radości, żalu, wołając, nalegając na kogo, albo też naśladując dźwięk jaki lub głos i t. p. używamy pewnych wyrazów, które od głośniejszego ich wymawiania *Wykrzyknikami* nazywamy. Takiemi są: brawo! o! ach! hej! ną! bęc! brum! tra! paf! i t. p.

2. *Wykrzykniki* od głośniejszego wymawiania ich tak nazwane, są wyrazy nieodmienne, przez które jakie uczucia albo naśladowanie dźwięku lub głosu wyrażamy.

§. 17. CZEŚCI MOWY.

1. Jak mający różnego gatunku pieniądze, tojest: grosze, trojaki, piątki, dziesiątki, złotówki, dwuzłotówki, pięciozłotówki, dukaty i t. d. w jednym worku zebrane, dla prędszego i niemylnego policzenia ich, każdy gatunek odłącza, i osobno grosze, trojaki i t. d. rachuje, tak dla łatwiejszego poznania mowy ludzkiéj z rozmai-

tych wyrazów złożonéj, wyrazy te na kilka części, według różnego ich znaczenia i własności, podzielono.

2. Celem mowy ludzkiéj jest przedstawianie myśli. W myśli, jakeśmy to wyżéj uważali (§. 14, 2) odróżniamy rzeczy i ich stan lub działanie. Z tego więc dwojakiego względu wszystkie wyrazy dzielimy na:

1) przedstawiające rzeczy, tojest *Imiona*.
2) stojące za imiona tych rzeczy, *Zaimki*.
3) wyrażające względy rzeczy do rzeczy, a zatém jedynie tylko przy imionach i zaimkach stać mogące *Przyimki*.
4) wyrażające stan lub działanie podmiotu czyli *Słowa*.
5) Imiona ze słów urabiane do skrócenia mowy służące czyli *Imiesłowy*.

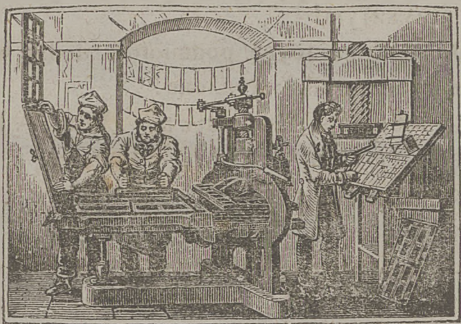
i nakoniec

6) przymiot stanu lub działania oznaczające, a zatém tylko przy słowach i imiesłowach stać mogące *Przysłówki*.
7) wyrazy zdania z sobą łączące czyli spajające, tojest *Spójniki*.

8) tudzież wyrazy uczucia, albo naśladowanie dźwięku lub głosu wyrażające czyli *Wykrzykniki.*

3. Tak więc wszystkie wyrazy mowy naszéj na ośm części dzielimy. Z tych cztéry: *Imię*, *Zaimek*, *Słowo* i *Imiesłów* są odmienne; cztéry zaś inne, tojest: *Przyimek*, *Przysłówek*, *Spójnik* i *Wykrzyknik* nigdy się nie odmieniają.

4. Z tych ośmiu części mowy, trzy tyczą się rzeczy, jakoto: *Imię*, *Zaimek* i *Przyimek*; a trzy stanu lub działania tych rzeczy, jakoto: *Słowo*, *Imiesłów* i *Przysłówek.*

ZADANIA

DO WYPRACOWANIA.

I. ZDANIA POJEDYNCZE.

1. Podmioty z któremi przez słowo być orzeczenia mają być złączone.

Człowiek —. Ojciec —. Uczeń —. Pieniądz —. Suknia —. Szkoła —. Matka —. Woda —. Wrona —. Dziecko —. Pióro —. Szczenię —. Kurczę —.

2. Też same wyrazy połóż w liczbie mnogiéj i dodaj do nich orzeczenia ze słowem w czasie przeszłym i przyszłym!

3. Do następujących podmiotów dodaj orzeczenia przez rzeczownik wyrażone!

Brat—. Zając—. Kuropatwa —. Wąż —. Karp —. Przyjaciel —. Sąsiad —. Nóż —. Beczka —.

4. Do następujących orzeczeń dobierz stósowne podmioty.

— gra. — maszeruje. — śpiewał. — bębni. — miauczy. — pieje. — wyły. — szumi. — parzy. — ziębi. — płynie. — twardy. — gorzki. — słodki. — drewniany. — murowany. — ostry. — płytki. — ludny. — żołnierzem. — uczniem. — nauczycielką. — bronią. — narzędziem. — suknią. — książką.

5. Do następujących podmiotów i przedmiotów dobierz stósowne orzeczenia.

Siostra — książkę. Ojciec — list. Matka — pończochę. Brat — pieska. Rolnik — rolą. Rybak — ryby. Ślusarz — zamki. Piekarz — chléb. Kot — mysz. Brzytwa — brodę. Cieśla — dom.

6. Ściągniéj następujące zdania! Brat jest dobry. Siostra jest dobra. Ojciec przyjechał. Stryj przyjechał. Ciotka przyjechała. Słońce świeci. Księżyc świeci. Brat jest żołnierzem. Syn jest żołnierzem. Ojciec uczy. Nauczyciel uczy. Matka nie pisała. Siostra nie pisała.

II. ZDANIA CIĄGŁE.

1. Z następujących wyrazów ułóż zdania i połącz je!

Tydzień, wieś, rodzice, miesiąc, sąsiad, dzieci, czas, piłka, ogród, jabłka, gruszki, miasto, przyjaciel.

Wzór. Przed tygodniem wróciłem ze wsi, gdzie u rodziców przez miesiąc bawiłem. Tam zastałem już dzieci naszego sąsiada, z którémi téż czas jak najmiléj przepędziłem, to grając w piłkę, to zbierając w ogrodzie jabłka i gruszki, których, powróciwszy do miasta, memu przyjacielowi dwie kopy przywiózłem.

Szkoła, nauczyciel, uczeń, języki, historya, geografia, matematyka, przedmiot, godzina.

Ojciec, deszcz, noc, podróż, choroba, matka, kwartał, Warszawa, siostra.

Przejażdżka, gaik, burza, ulewa, piorun, strach, woźnica, ojciec, konie.

Popis publiczny, postęp, rodzice, goście, nagroda, książki, pochwała, nabożeństwo, wakacye.

Rodzice, miasto, jarmark, kramy, namioty, ludzie, towary, sprzęty, cacka, pierniki, piszczałki, brat, siostra.

Wieczór, szelest, ogród, biała postać, grabie, prześcieradło, śmiała dziewczyna, owoc, łakomstwo, chłostą ukarać.

2. Opisz następujące rzeczy!

Wzór. Nóż jestto narzędzie stalowe po jednéj stronie ostre, po drugiéj, tylcem zwanéj, tępe, dla tego, żeby w razie potrzeby bez skaleczenia się ręką przycisnąć go można. Nóż nie mający trzonka, tojest samę głownią nożową, brzeszczotem nazywamy. Trzonek noża może być drewniany, rogowy, żelazny, srebrny, i. t. d. Noże według ich rozmaitego przeznaczenia mają kształt rozmaity oraz różne nazwiska; są bowiem noże rzeźnicze, kucharskie, myśliwskie, ogrodnicze, stołowe i t. p.

Stół. Kałamarz. Piec. Zégarek. Igła.
Skrzypce. Dzwon. Nożyczki. Świéca. Miasto.
Róża. Okno. Grzebień. Ostroga. Bęben.

3. Wykaż podobieństwo pomiędzy dwoma niżéj wyszczególnionemi przedmiotami (4)!

(1) Na takie ćwiczenia z początku trzeba dobierać po dwa jednogatunkowe przedmioty, w których podobieństwo łatwo dostrzedz się daje. n. p. cegła, dachówka. Później bardziej różniące się przedmioty do porównania mogą być użyte, n. p. koń, drzewo.

Wzór. Gęś i Kaczka. Gęsi i kaczki należą do drobiu czyli ptastwa domowego, żyją na ziemi i na wodzie, i roślinami się żywią; mięso ich jest jadalne i piérze na pościel przydatne; niosą jaja, które się jedzą, i z których gdy na nich przez pewien przeciąg czasu siedzą, pisklęta się wykluwają.

Karafka i flaszka. Pszczoła i osa.
Łóżko i trumna. Marchew i burak.
Stołek i krzesło. Zając i krulik.
Słońce i księżyc. Źrébię i prosię.
Scyzoryk i brzytwa. Owca i koza.
Kanapa i ławka. Miasto i wieś.
Szyba i zwierciadło. Pałac i chata.
Koń i wół. Ogród i las.
Rydel i motyka. Pies i zając.
Jabłko i agrest. Ręka i noga.

4. Wykaż różnicę między dwoma niżéj wyszczególnionemi przedmiotami!

Wzór. Kanarki i wróble. Kanarki, tak nazwane wróble białe, z wysp kanaryjskich do Europy sprowadzone, pospolicie żółtego, wróble zaś, ptaki europejskie, szarego są koloru. Kanarki nietylko że same z siebie śpiéwają, ale téż za pomocą pozytywki różnych nuceń wyuczyć je można, wróble zaś tylko świérgocą. Tamte, jako ptaki z gorących stron sprowadzone, tylko się w domach chowają i zimna znieść nie mogą, te pod gołém niebem żyją i na mrozy są wytrzymałe. Kanarki, prócz innéj żobi, szczególniéj żyją siemieniem, które się im rozciéra, wróble zaś wszelkie zboże pożerają, i dla tego bardzo są szkodliwe, gdy stadami latają.

Okulary i okno.
Kapelusz i czapka.
Siekiera i szydło.
Rękawiczka i pończocha.
Pies i kot.
Świéca i pochodnia.
Trzewik i but.
Cegła i marmur.
Łańcuch i lina.
Obcęgi i szczypce.
Papiér i Płutno.
Widelec i widły.
Gołębnik i klatka.
Sakiewki i worek.
Cepy i bicz.
Czółno i wóz.
Laska i cybuch.
Kosa i sierp.
Sanki i bryczka.
Szczotka i miotła.

WYJĄTKI

Z PRZYPOWIEŚCI SALOMONOWYCH

do rozbioru grammatycznego służące.

I. Początkiem wszystkiego jest mądrość, nabywajże mądrości, a (1) za wszystkę majętność twoję nabywaj roztropności. Mądrość droższa jest nad perły, a (1) wszystkie najmilsze rzeczy nie (2) zrównają z nią (3). Lepsze jest nabycie jéj (3) niźli (4) kupczenie srebrem i złotem. Droższa jest nad wszystkie bogactwa. Uchwyć się jéj (3) a wywyższy cię (5): będziesz wsławion (6) od niéj (3), gdy (7) ją (3) przyjmiesz.

(1) *a* spójnik, stoi zamiast *i.* (2) przysłówek. (3) zaimek osobisty, osoby trzeciéj od **on**, **ona**, **ono**, odmienia się jak następuje.

ODMIANA ZAIMKÓW

	OSOBISTEGO.		UKAZUJĄCEGO.
L. p. M.	*on, ona, ono.*	L. p. M.	*on, ona, ono.*
D.	*jego, jéj, jego.* *go, — go.* *niego, niéj, niego* *).	D.	*onego, onéj, onego.*
C.	*jemu, jéj, jemu.* *mu, — mu.* *niemu, niéj, niemu.*	C.	*onemu, onéj, onemu.*
B.	*jego, ją, je.* *go, — —* *niego, nię, nie.*	B.	*onego* / *on* } *onę, ono.*
N.	*nim, nią, niém.*	N.	*onym, oną, oném.*
M.	*w nim, w niéj, w niém.*	M.	*w onym, w onéj, w oném.*
L. m. M.	*oni (os. m.)* *ony, ony, ony.*	L. m. M.	*oni, one.*
D.	*ich.* *nich.*	D.	*onych.*
C.	*im.* *nim.*	C.	*onym.*
B.	*ich* / *nich* (*osob. męz.*) *je, je, je.* *nie, nie, nie.*	B.	*onych, one.*
N.	*nimi* (5), *niemi, niemi.*	N.	*onymi, onemi, onemi.*
M.	*w nich.*	M.	*w onych.*

*) Od *n* zaczynające się formy tylko po przyimkach kładziemy, n. p. d o n i e g o, z n i m i t. p. (4) przysłówek porównania. (5) zaimek osoby drugiej. M. t y. D. c i e b i e, *cię i t. d.* (6) imiesłów zamiast w s ł a w i o n y. Podobnie mówimy u m ę c z o n, u k r z y ż o w a n, u m a r ł i p o g r z e b i o n. (7) spójnik.

II. Idź (1) do mrówki, o leniwcze, a przypatruj się drogom jéj, a ucz się mądrości. Ona choć (2)

(5) Narzędnik n i m i spólny nam z innemi dyalektami, oprócz słowiańskiego i rossyjskiego, które mają imi, znajduje się we

nie ma wodza, ani (3) nauczyciela, ani przełożonego; przecież (4) w lecie gotuje pokarm swój i zgromadza we żniwa żywność swoję. Leniwcze! dokądże (5) leżéć będziesz? kiedyż (6) wstaniesz ze snu swego? Trochę (7) się przespisz, trochę podrzymiesz, trochę złożysz ręce, abyś (8) odpoczywał; a w tém (9) ubóstwo twoje przyjdzie, jako (10) podróżny, a niedostatek twój, jako mąż zbrojny.

(1) tryb rozkazujący od iść, czas przeszły szedłem, szłam, szłom. (2) spójnik. (3) spójn. (4) spójn. (5) przysłówek pytający, zamiast jakże długo? (6) przysłówek pytający. (7) przysł. (8) spójn. kładzie się z czasem przeszłym lub trybem bezokol. ma tę własność, że zakończenie osoby pierwszej i drugiej obu liczb w tym czasie odrywa się od słów i z tym spójnikiem łączy. I tak nie mówimy żeby byłem, ale żebym był. (9) przysł. czas oznaczający. (10) przysłówek porównania, za jak.

III. Człowiek niepobożny, mąż złośliwy, chodzi w przewrotności ust; przetoż prędko (1) przyjdzie upadek jego (2), nagle skruszony (3) będzie bez uleczenia.

wszystkich wzorowych pisarzach naszych XVI i późniejszych wieków. I inne zaimki i przymiotniki, w tym przypadku dawniej we wszystkich rodzajach na ymi (imi) kończono, podobnie jak to we wszystkich dyalektach widzimy, oprócz serbskiego, w którym je na ima lub iem zakończają. Lubo w pisarzach XVI. stulecia, a szczególniej w biblii Radziwiłowskiej i przekładu Wujka, obie się formy, tojest ymi i emi niestatecznie używane znajdują, powszechniej atoli ymi kładziono. Nie jestto więc wymysł Kopczyńskiego, jakto utrzymuje Żochowski (Części mowy str. 262), ani przesadą, gdy piszemy ymi, za jaką to Sierociński uważa. (Pierwsze zasady str. 83), ale jestto spólna wszystkim dyalektom forma,

Bojaźń pańska (4) jest mieć w nienawiści złe (5).

Początek mądrości jest bojaźń pańska.

Syn mądry rozwesela ojca, ale (6) syn głupi smutkiem jest matki swojéj.

Kto (7) chodzi w szczérości, chodzi bezpiecznie; ale kto jest przewrotnym w drogach swoich wyjawion będzie.

Za pychą przychodzi hańba, ale przy pokornych jest mądrość.

Szczérość ludzi cnotliwych prowadzi je (8), ale przewrotność przestępców potraci je.

Sprawiedliwy z ucisku wybawion bywa, ale niepobożny przychodzi na miejsce jego.

Z szczęścia sprawiedliwych miasto się weseli, a gdy (9) giną niezbożni bywa radość.

(1) przysł. (2) zaimek od on, ona, ono. (3) imicsł. (4) zamiast pana. (5) przymiotn. wzjęty za rzeczownik. (6) spójn. (7) nie jestto zaimek pytający, ale nieokreślny. (8) od on, ona, ono; biern. liczb. mn. (9) spójnik.

IV. Obrzydliwością są PANU przewrotni sercem, ale mu się podobają żyjący (1) bez zmazy.

Myśli sprawiedliwych są prawe (2), ale rady niepobożnych zdradliwe.

i dla tego zachować ją należy. Pierwszy *Ursinus* w pisowni polskiej do swéj łacińskiej grammatyki przydanéj (wyd. 1698 str. 17) oznaczył różnicę tych zakończeń, dowodząc, że męzkie przymiotniki, ponieważ się kończą na *y* w narzędniku na ymi, żeńskie zaś i nijakie ze względu na zakończenie *e*, na emi kończyć należy. Jeżeliby więc była jaka potrzeba wyrzucenia jednéj z tych form, toby raczéj zakończenie emi, nie zaś spólne wszystkim językom słowiańskim ymi (imi), jak tego chce Żochowski, z mowy naszéj usunąć wypadało.

Kto (3) strzeże ust swych, strzeże duszy swojéj; kto lekkomyślnie otwiera wargi swe, będzie starty (4).

Dusza leniwego żąda, a nic (5) nie ma; ale dusza pracowitych zbogaci się.

Kto gardzi słowem bożém, sam (6) sobie (7) szkodzi; ale kto się boi przykazania jego, odniesie nagrodę.

Kto chodzi z mądrymi, mądrym będzie; ale kto towarzyszy z głupimi, startym będzie.

(1) imiesł. (2.) za szczére. (3) zaim. nieokr. (4) imiesłów od zetrzéć, czas przeszły starł. (5) przysł. i rzeczownik. (6) przymiotnik. (7) zaimek zwrotny od siebie, się. M. nie ma. D. siebie, się. C. sobie. B. siebie, się. N. sobą. M. w sobie.

V. Mądra niewiasta buduje dom swój, ale go (1) głupia rękami swemi rozwala.

Źli się kłaniają przed dobrymi, a niepobożni stoją u drzwi sprawiedliwego.

Ubogi bywa i u przyjaciela swego w nienawiści, ale wiele jest tych (2), którzy (3) bogatego miłują.

Nierychły do gniewu jest bogaty w rozum, ale porywczy pokazuje głupstwo.

Kto ciemięży ubogiego, uwłacza Stworzycielowi jego (4); ale go (5) czci, kto ma litość nad ubogim.

Sprawiedliwy nadzieję ma i przy śmierci swojéj.

Sprawiedliwość wywyższa naród, ale grzéch jest ku pohańbieniu narodów.

(1) zaimek osoby trzeciéj on, ona, ono, (2) zaimek ukazujący od ten, ta, to. (3) zaimek względny. (4) zaimek o-

sobisty od on, ona, ono, wyraża tu wzgląd dzierżenia: zob. §. 6, 7, 8. (5) zaimek osob. od on, ona, ono.

VI. Przed zginieniem przychodzi pycha a przed upadkiem wyniosłość ducha.

Lepiéj jest być uniżonego ducha z pokornymi, aniżeli dzielić korzyści z pysznymi.

Serce mądrego roztropnie sprawuje usta swoje, a wargami swemi przydawa nauki.

Kto panuje sercu swemu, lepszy jest niżeli ten, co (1) dobył miasta.

Lepszy jest kęs (2) suchego chleba a w pokoju, niżeli pełen dom nabitego (3) bydła z swarem.

Kto się naśmiéwa z ubogiego, uwłacza Stworzycielowi jego (4); a kto się raduje z upadku czyjego (5), nie (6) ujdzie pomsty.

Lepiéj człowiekowi potkać się z niedźwiedzicą osiérociałą (7), niżeli z głupim w głupstwie jego.

(1) co zaimek względny za który, *a, e*. Porównaj §. 7, 8. d. (2) kęs od kąsać, znaczy tak wielki kawałek, jaki na raz ugryźć można; a zatém kawałek, trochę. (3) imiesłów zob. §. I, 11. (4) zaimek osob. od on, ona, ono, (5) zaimek dzierżawczo-pytający za cudzy. (6) przysł. przecz. (7) imiesłów od osiérocieć.

VII. Kto oddawa złém za dobre, nie wynijdzie złe z domu jego.

Kto usprawiedliwia niezbożnego, a winnym czyni sprawiedliwego, obaj (1) jednako (2) są obrzydliwością PANU.

Cóż (3) po dostatku w ręku głupiego, kiedy (4) do nabycia mądrości rozumu nie ma.

Przewrotny w sercu nie znajduje dobrego, a kto jest przewrotnego języka, wpadnie we złe.

Syn głupi żałością jest ojcu swemu, a gorzkością rodzicielce swojéj.

Gdy głupi milczy, za mądrego poczytany (5) bywa; a który (6) zatula wargi swoje, za rozumnego.

Kto niedbały w sprawach swoich bratem jest utratnika.

Kto odpowiada piérwéj niż wysłucha, głupstwoto (7) jego i zelżywość.

Człowiek, który ma przyjacioły, ma się obchodzić po przyjacielsku (8); ponieważ przyjaciel bywa przychylniejszy nad brata.

Świadek fałszywy nie będzie bez pomsty, a kto mówi kłamstwo zginie.

(1) imię liczbowe. (2) przysłówek. (3) zaimek pytający z przydaném *ż*, które przyrostkiem nazywamy. I inne zaimki na wyrażenie pytania to *ż* przybiérają, n. p. jaż? tyż? myż? któryż? (4) przysłówek. (5) imiesłów. (6) zaimek względny odnosi się do domyślnego zaimka ten. (7) głupstwoto zamiast jestto głupstwo, wyraz to, który tu przyrostkiem nazywamy, łączy się z rzeczownikiem lub innym wyrazem, n. p. dobryto, pięknieto i t. p. (8) po przyjacielsku przysłówek. Podobnie mówimy po pańsku, po ludzku, po wiejsku, i t. p.

VIII. PANU pożycza, kto ma litość nad ubogim, a on mu (1) za dobrodziejstwo jego odda.

Bojaźń pańska prowadzi do żywota, a kto ją ma w obfitości mieszka, i nie potka go nieszczęście.

Nie kochaj się w spaniu, byś (2) śnadź nie zubożał; otwórz oczy swoje, a nasycisz się chlebem.

Kto objawia tajemnicę zdradliwie się obchodzi, przetoż (4) z tymi, którzy pochlebiają wargami swemi (5), nie miéj towarzystwa.

Czynić sprawiedliwość bardziéj się Panu podoba, niżeli ofiara.

Kto zatula ucho swe na wołanie ubogiego, i on sam będzie wołał, a nie będzie wysłuchany.

Lepsze jest dobre imię, niż bogactwa wielkie; a przyjaźń lepsza, niż srebro i złoto.

Pokory i bojaźni Pańskiéj nagrodą jest bogactwo, i sława, i żywot.

(1) zaimek osobisty od o n, ona, ono. (2) byś spójnik, z którym zakończenie słowa zubożałeś połączono. Porównaj wyżej przypis II, 8. (3) przysłówek znaczy może, podobno; by snadź nie, stoi za by uchowaj Boże nic. (4) przysłówek od przeto (5) zaimek dzierżawczy od swój, a, e.

IX. Kto sieje nieprawość, żąć będzie (1) utrapienie.

Kto ciemięży ubogiego, aby sobie przysporzył, także (2) kto dawa bogatemu, pewnie zubożeje.

Nie naśladuj ludzi złych, ani (3) żądaj przebywać z nimi (4).

Albowiem serce ich myśli o drapiestwie, a wargi ich mówią o uciśnieniu.

Gdy upadnie nieprzyjaciel twój, nie ciesz się; i gdy się potknie, niech się nie raduje serce twoje.

Aby śnadź nie ujrzał PAN, a nie podobałoby się to w oczach jego, i odwróciłby od niego gniéw swój na cię.

Lepsze jest dokończenie rzeczy, niżeli początek jéj; lepszy jest człowiek cierpliwego ducha, niż ducha wyniosłego.

Jeżeliby (5) łaknął ten, co (6) cię (7) nienawidzi nakarm go chlebem; a jeśliby pragnął, daj mu się napić wody.

(1) żąć, żął, żęli, żną. (2) spójnik. (3) spójnik. (4) zaimek osób. od on, ona, ono. (5) spójnik. (6) zaim. względny. (7) zaimek osobisty od ty i t. d.

X. Mąż który nie ma mocy nad duchem swoim, jest jako miasto rozwalone bez muru.

Jakoby (1) też (2) psa za uszy łapał, kto się mimo (3) idąc w cudzą zwadę wdawa.

Kto drugiemu dół kopie, wpada weń (4); a kto kamień toczy, na niego się obraca.

Niechaj cię kto inny chwali, a nie usta twoje; obcy, a nie wargi twoje.

Lepsza jest przymówka jawna niżeli miłość skryta.

Błogosławiony człowiek, który się zawsze boi; ale kto zatwardza serce swoje, wpada we złe.

Człowiek, który pochlebia przyjacielowi swemu, rozciąga sieć przed nogami jego.

(1) Zamiast jakby, jestto przysłówek porównania jak, ze spójnikiem by połączony. (2) spójnik. (3) może być przyimkiem i przysłówkiem: tu jest przysłówkiem. (4) zaimek osobisty od on, ona, ono, stoi w bierniku zamiast w niego, bo niego w dopełniaczu i bierniku na ń skracamy, a wtedy go łączymy z przyimkiem przy którym stoi, n. p. napisał doń za do niego, przyszedł poń, za po niego; nań za na niego.